

„nincsen határos tér, csak végtelen ének”

HELIKON

IRODALMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK KÉTSZER EGY HÓNAPBAN KOLOZSVÁRON
XXIII. ÉVFOLYAM 2012. 6. (596.) SZÁM — MÁRCIUS 25.

ára 2 lej

Páll Lajos rajza

- Cseke Péterrel beszélget Botházi Mária
- Király László versei
- Varujan Vosganian: Suttogások könyve
- Sigmond István: Molekulák 24.
- Gyenge Zsolt: Berlinálé 2012 – A király két szeme
- A NAGY KILOMETRIK

PÁLL LAJOS

Ikarus bukása

Pieter Brueghel képe alá

*A forma készíti a gondolatot
mélybe zuhanni, majd kevesli
a megért időt, mely mindig vacog,
mert nem elég mását keresni
társnak, cinkosan forgatni a hálót,
a merülő Ikarus lába
villan s a hős, ki egekbe szállott,
eltűnik így, minden hiába,
a menedék szűk, az alj akarátja
fölszállni innen bármi áron,
legyen az út szivárvány-nyom, szállón
még elszédíthet mindenkit a trakta
s a formát is az kéri számon,
ki bukás-szánalmát abbahagyta.*

M. S. mester korrigál

„Nem kétséges, a természet csodái
állítják meg a festőt”

Mohy Sándor

*Szélesen lengő dokkabátban jött,
szerelő-ládát biciklin hagyva,
hisz nem áll itt egész délelőtt,
hajával öszült minden mondata.
„Bárdoljuk tovább a síkokat így”,
s indult a kopott, nyugodt ecsetje.
„A pionírszín nem lehet irigy”,
képváramat új fedéllel fedte,
most velem a pillanat homálya
rendbe rakni a kétséges formát,
oly nyugodtan, ahogy teremtettek,
türelme síkra bontsa a teret,
mit semmilyen vádló szeme nem lát,
s most szemlélni sem lehet eleget.*

**OLVASÓINK
FIGYELMÉBE!**

Kedves Olvasóink! Kérjük, támogassák adójuk 2%-val a **HELIKON** folyóiratot.
ASOCIAȚIA CULTURALĂ HELIKON COD FISCAL: 5561950
CONT BANCAR: RO43RNCB0106026589510001 BANCA: BCR CLUJ
Köszönjük!

Beszélgetés Cseke Péter eszmetörténésszel „A szerves építkezések híve vagyok”

– Kedves tanár úr – ekként szólítalak, bár nem tanári minőségemben kérdezlek most, de jó néhány évig tanítványod voltam –, hogy vagy, mivel foglalkozol mostanság?

– Reggel-délben-este szedem a szívgyógyszereimet. Amúgy egészen jól megvagyok. Igyekszem kitérni a világ ostobaságai elől. (A magaméiról nem is beszélve.) Amelyektől nemigen tudtam megóvni magam sem '89 előtt, sem azt követően. Amerikát és Szibériát járt nagyapám, miután kivágta magát a Tajgából, úgy hazacövekelt, hogy kilencvenhárom éves koráig alig lehetett hallani a hangját. Olvasni viszont egy falu helyett olvasott. A szintiszta székel faluban románul „okított”, Krajovában katonáskodott édesapámnak viszont egy életre elment a kedve a betűvetéstől. Az én kezemben is szívesebben látta a kapát, a kaszát, a fejszét, a kalapácsot. Amikor megtudta, hogy 1968 derekán újságírással adtam a fejem, épp csak ki nem tiltott az „élet”ből. De azért, amikor édesanyám kezébe vette a *Falvak Népét*, mindig megkérdezte tőle, hogy merre csatangolok. Az ő világjárásáról és -felfogásáról Péter-Pálnapok alkalmával értesülhettem, amikor életben maradt fogolytársainak (jó komáinak) elsorolta élete nagy összeomlásait. A veszteséglistán elsőként szerepelt az 1940 őszi „hazameneküléskor” Brassóban odahagyott vastengelyű szekere; a vasúti poggyászkísérésből származó megtakarításuk megsemmisülése, ami Kolozsvár 1944. június 2-i bombatámadásakor odázta el jó időre a recsenyédi házépítést; szó esett a nagyenyedi és krajovai bevagonírozásról, még inkább az Ararát tövében töltött négy esztendőről; aztán az 1948-as zabaratásról, a hazaszabadulás lelki idejének érzékeltetéséről. Aminek ismeretében számomra nem szorul különösebb magyarázatra, miszerint 1956 után elvesztette a hitét, hogy valaha is szabad világban töltheti le hátralévő életét. Veszteségtudatától csak az ösztönlét tudatalattija mentette meg: újrakezdeni az újrakezdehetlent.

Ami engem illet: házkutatások alkalmával elvihették nyomdakésznek vélt kézírataimat, de a papírkosárba dobott jegyzeteim alapján később újraírhattam és publikálhattam „paradigmaváltó” szö-

vegeimet. Személyes életemben – eléggé botor módra – nem számoltam a rendszerváltás utáni szeizmikus összeomlás következményeivel. De az örökletes génnek családi misztériuma mégis mindig kíségetett.

Egyébként a *Korunk* újabb természettudományi számának a szerkesztését fejeztem be éppen, és felvázoltam egy *Jancsó Béla-leveleskönyv* összeállításának és kiadásának „ütemtervét”. Hogy miért épp ezek a kérdések foglalkoztatnak pillanatnyilag? Látszólag nincs összefüggés e két „munkavégzés” között. Valójában mégis van. A tudomány és a művészet valóság-megismerését nem lehet elválasztani egymástól, és a világképfarmálás szintjén mindkettőnek *élménnyé* kell válnia mindannyiunk számára. A tudós nem tekinthet el a művészember intuícioitól, az író pedig a kutató felismeréseitől. A klasszikus német irodalmon iskolázott esztéta, Bernáth Árpád véleményét hívnám segítségül: „A szépirodalmat a matematikától nem az különbözteti meg, hogy az egyik szép, a másik igaz. Az elvek alapján létrejött rendezettségükben mindkettő lehet szép, de csak az egyik, a »szép« irodalom tesz különbséget a jó és a rossz között.” Hát erről van szó, azt hiszem. Ezt a különbségtételt igyekeztem eddig is erőm és tehetségem szerint nyilvánvalóvá tenni.

– Felsorolni is nehéz, mi mindennel foglalkoztál és foglalkozol. Voltál újságíró-szerkesztő a *Falvak Népénél*, a *Korunk* szerkesztőségétől azt követően sem váltál meg, hogy 1994-ben egyetemi oktatói állásra versenyzgáztál. Nevedhez kötődik az egyetemi szintű magyar újságíróképzés beindítása 1993-ban, később a politológiai, közigazgatási és a kommunikációtudományi oktatás kereteinek a kiépítése anyanyelvünkön. A *Babes-Bolyai Tudományegyetemen* még most is számítanak rád a mesterképzésben, a média- és kommunikációtudományi doktorképzésben. Tanítványaidal létrehozta a Kolozsvári Kommunikáció- és Médiatudományi Kutatóintézetet, a *KMKI*-t. Közben egyenletes rendszerességgel jelennek meg könyveid, tanulmányaid, konferenciákon veszel részt. Hogyan tudod/tudta ezt a szerteágazó tevékenységet összhangba hozni? És összhangba hozni a magánéletteddel?

– A szerves építkezések híve vagyok. És elképzeléseim megvalósításához mindig szövetségesekeket keresek. Nyilván nem csak a magyar kollégáim között. Ha román részről ért gáncsoskodás, inzultus – ami a kilencvenes évek második felében gyakorta megtörtént –, nagyrészt fiatal román kollégáim védtek meg. Akiknek a pályakezdését egyetemi vezetőként magam egyengethettem. Akik Európát jártak, amerikai ösztöndíjat szereztek. Amikor a BBTE Politológiai Karán dékánnak választottak, egy hétig nem léptem át a dékáni hivatal küszöbét. De felgyűltek a napi megoldást követelő gondok, és „színre kellett lépnem”. Nem az én tisztem értékelni azt, hogy ez a négy tudományszak milyen arányban bővítette a BBTE magyar tagozatának kínálatát. Csupán annyit szerettem volna érzékelteni, hogy nekem tizenkét éven át az egészért kellett dolgoznom ahhoz, hogy a magyar oktatás kereteit tágíthassuk. Az most már fiatal magyar kollégáimon is múlik, hogy miként tudják kitölteni ezeket a kereteket. A diáklétszám érezhetően apad, a minőségi követelmények pedig nőnek.

– Friss köteted, a *Védjegyek*. Íróportrék ellenfényben fülszövegében azt írod: „Úgy tűnik, manapság bárki szabadon írhat bármiről (közösségi hagyományainkról is), nincs különösebb foganatja annak [...]. Tegyük lehetővé, hogy közösségi örökségünk éltető szellemi erőterré válhasson.” Hogyan tehetjük ezt lehetővé?

– A térségünkbe „világfelfordulást” hozó trianoni esztendőben jelessel érettségiző Jancsó Béla (1903–1967) már Budapesten, Szegeden és Kolozsvárt végzett egyetemi tanulmányai idején európai látókörű esszé- és tanulmányírónak, eredményes irodalomszervező-

CSEKE PÉTER

1945-ben született Recsenyén. Újságíró, szociográfus, irodalomtörténész, sajtótörténész és egyetemi tanár. Középiskoláit 1963-ban végezte Székelyudvarhelyen, 1968-ban a kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetemen magyar nyelv és irodalom szakos tanári képesítést nyert. A filológiai tudományok doktora, egyetemi tanár a BBTE Újságírói Tanszékén. Doktorátusvezető, a Hungarológiai tudományok doktori iskola tagja. 1990-től a *Korunk* szerkesztője, több kötet szerzője. Kutatási területe: a romániai magyar irodalom és sajtó története, sajtóelmélet, szociográfia.

nek számított. Az első világháború után induló fiatal erdélyi írónemzedék, a *Tizenegyek* (1923) egyik vezéralakja, pár évvel később pedig a *Nyugat* nagy reményeket keltő munkatársa. A feljegyzések szerint a Berzsenyiről, Kölcseyről, Kemény Zsigmondról írt esszéi/tanulmányai alapján Osvát a szellemi korváltást ígérő ifjabb nemzedék legjobbjai között tartotta számon – Illyés és Németh László mellett. Egy korszerűtlen „korszellem” megváltoztatásának igényével lépett fel akkor is, amikor Szegedről hazatérve Kolozsvárt hozzálát a kisebbségi magyar társadalom demokratikus önszerveződését célul tűző *Erdélyi Fiatalok* (1930–1940) értelmiségnevelő műhelyének a megteremtéséhez. „Egy megújítandó Európában megújult magyarságot kell teremteni” – szögezte le axiomatikus érvénnyel Tamási Áron 1940 őszén. Ennek a gondolatnak a jegyében dolgozott Jancsó Béla, akiben Tamási „két-szeresen lelki testvérét” fedezte fel a közös indulás éveiben. Ennek ismeretében ugyancsak felértékelődhet mindaz, amit levelezésében az utókorra hagyott. Olyan fontos eszmetörténeti, irodalom- és művelődéstörténeti csomópontokat világítanak meg akkori gondolatai, mint a *Tizenegyek* fellépése, az *Erdélyi Fiatalok* indulása és működése, a *Magyarok Romániában*-, a *Nem lehet*-, a *Jelszó és mítosz-vita*, a Vásárhelyi Találkozó körülményei és „mítosztalan” megítélése, a Szegedi Fiatalok, a Bartha Miklós Társaság, a Sarló története. Az irodalomtörténet-írás korábban a felvilágosodás történetét kutató Jancsó Elemért – Jancsó Béla testvéröccsét – tartotta számon, őt „ismerte” jobban. Az arányok azonban mindjárt megváltoznak, mihelyt azt is számba vesszük: Jancsó Béla nemcsak a korszerű erdélyi magyar szellemi élet inspirátora és organizátora volt, hanem annak Kárpát-medencei kiépítője is. Jancsó világosan látta és számtalanszor megfogalmazta: csak úgy maradhatunk meg, ha kialakítjuk azt a gondolkodásmódot, és megteremtjük azokat a szervezeti formákat, amelyek saját államiaság nélkül is megtarthatnak szülőföldünkön magyarnak. Jövőstratégiáját a Kossuth-féle konföderációs államszövetség eszméjére és az autonómia célképzetére építette. Egyaránt szemmel tartotta a kelet-közép-európai összefüggéseket és az erdélyi/romániai viszonyrendszereket.

– Az utóbbi években mind kevesebb időt töltesz Kolozsváron, gyakran visszavonulsz az egyik Kis-Küküllő menti faluba, ahol ásol, veteményezel, gyomlálasz, nyírod a füvet... Miért épp Atosfalvát választottad második otthonodul, és egyáltalán: miért érezted úgy, hogy szükséged van második otthonra? Ez egyfajta visszatérés számodra ahhoz a létformához, amely a gyerekkorodat idézi?

– Van ebben valami törvényszerűség, kétségtelenül. A gyermekkori falum értékvilága odalett, és az a létforma is, amibe annak idején belenevelt. (Ma így mondják: amiben szocializálódtam.) A rokonok kihaltak, a velem egykorúak szét-szóródtak. Legtöbben már nincsenek is az élők sorában. Érdekes módon a szüleim által nekem szánt otthoni dolgozószobámat sosem vettem „igénybe”. Az maga volt a határ. Valahányszor hazaérkeztem, mindig az volt az első dolgom, hogy induljak a mezőre. Mostanság, hogy már szülőfalumban is akár napestig csak írással foglalkozhatnék, semmi értelmét nem látom az „otthonlétnek”. Bizonyára azért, mert úgy érzem: kolozsvári dolgozószobámból többet tehetek az otthoni világ remélt jobbrafordulásáért. Amikor legutóbbi kötetem, a karácsonyra megjelent *Védjegyek* bevezetőjét H. Szabó Gyula Kriterion-igazgatónak átadtam, azt javasolta: Kolozsvárhoz társítsuk Atosfalvát. Igaza volt, hiszen az ellenfényben megrajzolt íróportrék java részét ott véglegesítettem. Atosfalvi házunkat különben második feleségem szemelte ki. Kezdetben nem árulta el nekem, hogy voltaképpen egészségmegóvás céljából. A falu egyik „legöregebb” házát újjátartuk fel. Ez lett az időnkénti gyülekezési/találkozási helye a sógoroknak, sógornőknek, Irénke első házasságában született gyermekeinek. Bukarestből ide „ruccannak haza” a fiamék, Budapestről a lányomék. Szóval, Székelyudvarhelyre, Csíkszeredába menet vagy onnan jövet budapesti, kolozsvári, marosvásárhelyi, radnóti barátaink is be-benéznek. Egyetemi kötelezettségeim jó részét – doktori értekezések olvasását, értékeléseket megírását –, egy-egy (könyvtári környezetben) Kolozsvárt felvázolt előadás kimunkálását/véglegesítését ott is el tudom végezni, de „munka közben” bármikor kiléphetek az udvarra, a kertbe, lesétálhatunk a Küküllőhöz, felmehetünk a domboldali erdőkbe. Most is alig várom, hogy rám mosolyogjon a hóvirág, tapsikoljon az ibolya, kidugja fejét a csalán, nyújtózkodjék a komló. Ha szükséges, paszulyt karózik, gyomot tépek, öntözök. Mindez felfrissít, serkenti a gondolkodást és a kreativitást. Főként „alapjában” tartja az egyébként alattomosan ingadozó vérnyomást.

– Budapest és Bukarest: földrajzilag távol kerültek tőled is és egymástól is a gyerekeid. Mivel foglalkoznak?

– Péter fiam előbb informatikusnak, majd szociológusnak készült. Most pedig mindkét szakmának az előnyeit igyekszik kamatoztatni az *Új Magyar Szónál*, illetve az *Erdélyi Riportnál*. Zsuzsa-Anikó lányom Budapesten tanít, az *Új Ember* című katolikus hetilap holdudvarában megjelenő kiadványoknak (lapoknak, könyveknek) dolgozik: mentálhigi-

eniás, pasztorál-pszichológiai, teológiai témájú könyveket és tanulmányokat fordít magyarra.

– Azt nyilatkoztad valahol: „minden törekvésemben igyekeztem elvégezni az alapozást szolgáló aprómunkát, miközben távlati célkitűzéseken volt a tekintetem”. Tudom rólad, hogy legendásan fegyelmezett és alapos vagy a munkában. Hogyan tudod ehhez tartani magad? Mindig ilyen fegyelmezett voltál? És melyek azok a távlati célkitűzések, amelyek most is munkára sarkallnak?

– A hadifogságból négy év után hazatérő édesapámtól azt tanultam, hogy a patkószeget is fel kell szedni, nemcsak az út porába hullott fél patkót. Sosem tudhatja az ember, hogy mikor veszi annak hasznát. Szegény édesanyámat is megnyit székírozta amiatt, hogy kidobta a nyers krumplihéjat, ami életeket mentett annak idején a lágerekben. Az igazság mindig a legapróbb részletekben rejlik. Olykor nagyívű elméletek is összeomolhatnak, ha nem nézünk a dolgok mögé, ha nem tárjuk fel a háttértartományokat. Bizonyára alkat kérdése: engem a mai napig izgalomban tart a mikrofilológusi „aprómunka”. Ami korántsem a joggal lenézett faktológiai pepecselést jelent, hanem az önmagukon mindig túlmutató részletkérdések árnyalt tisztázását. Ez valóban olykor hónapokat vesz/vehet igénybe, mert „menet közben” nem mindig tudom eldönteni, hogy a megírás során végül is mire lesz szükségem. Ezt követően viszont hihetetlenül felgyorsulhat a munka. Napi rendszerességgel, mintegy „órabeosztással” szoktam írni. Erre akkor kényszerültem rá, amikor az egyetemen a dékáni teendők elől sem tudtam kitérni. Akkor szoktam meg, hogy minden nap fél hatkor keljek, és kilencig megírom a napi „penzumot”. Minden napomat elveszítettnek tekintettem, amikor nem ezt tehettem... Atosfalván a kaka-sok ébresztenek, Kolozsváron a folytatásra, véglegesítésre váró kéziratok.

– Milyen tervek, kötetek foglalkoztatnak a közeli és a távoli jövőben?

– Most éppen a román nyelven megjelent sajtótörténeti tanulmányaimat rendezem kötetbe. Régi adósságom a *Jancsó Béla-leveleskönyv* tető alá hozása. Szülőföld-szociográfiám is megírásra vár, negyven éve gyűjtöm hozzá a feljegyzéseket, a megszólaltatható dokumentumokat. Volt egy periódus, amikor a hazahívó szó a két Homoród mente felfedezésére késztetett. Aztán a nyolcvanas évek második felében a belügyisek kiltattak szülővidékemről. Nos, ennek a drámáját is szeretném megírni. De a volt szekuritáté irattárából még mindig nem sikerült megszereznem ezeket a dokumentumokat...

BOTHÁZI MÁRIA

SZŐCS ISTVÁN

Köz-művészet, elegyítettség, bölcsködés...

Mottó
„távol légy, alacsony tömeg”
(BM)

Tulajdonképpen a színház kezdte: csúfondároskodott a rajongóival... Hogy aszongya, kiöltözve jönnek a színházba, pucba vágják magukat, hehehe! És ájtatos pofákat öltenek: buta kispolgárok, lám csak. Mutassunk nekik ellenpéldát: a személyzet öltözzék lomposan, a jegyszedő fújjon hagymaszagot a belépőkre, a színlap legyen alacsonyra helyezve, s nehezen olvasható, hogy a néző düllessze ki az ülepét, vagy álljon négykézlábra. Igazgató, dramaturg, rendező ne kellesse magát a bejárat körül, netán még azt véli hinni a közönség, hogy számít, és szívesen látják. Az igazgatók legbutábbja, amikor kitüntetés adnak át az intézménynek, a színpad elején izzadságfoltos fekete ingben és gyűrött nadrágban, nyúlánkozva vegye át!

A bölcselkedés aztán évtizedeken át a *negyedik fal eltávolításáról* szólott: a láthatatlan negyedik fal az, amelyik elválasztja a nézőteret a színpadtól, azt ugye át kell törni. Pedig a színház azon alapszik, hogy a színpadnak megvan a maga külön gravitációs erőtere! Az igazi drámai színész, ha le is lép a színpadról a nézőterre, magával hozza egy darabját a színpad erőterének, ami áthatolhatatlan burokként veszi körül.

Ám igaz: van más típusú színész is, aki inkább „komédiás” (na jó, legyen „komikus-fajta”), aki bármikor kiszól a darabból, társalogni lehet vele a proscénium páholyából, vagy leugrik a nézőterre, és Kalampász néni fülébe súgja, figyeljen, mert a primadonnán ma nincs bugyi. Mindez azért lehetséges, mert a színháznak – érte ezen az újkori színházat, a XVI. századtól – vannak nagy, sokezer éves előzményei, pl. a passiójátékok, a ceremoniális mágia, aztán a „színházjátékszerű” népszokások, az *alakoskodás* megannyi féléje, aztán a vásári szórakoztatás és maga a cirkusz. Mindez azonban csak „színházszerű”, de nem maga a színház! A színház imitt-amott, felhasználhatja eszközeit, de lényegében más! A fő különbség: a színház tartó gerince a színművész – és a költő, a *drámaköltő*. A színházszerű szertartásoknak, vagy mókázásoknak művelői pedig alkalmi szereplők vagy bohócok, gladiátorok, akármilyen hatásosak, de nem mű-

vészek; tartóoszlopaik pedig bizonyos hagyományos „közsokások”... vagy – a közszereplési vágy!

A színházasdi elegyeskedő, önprofanizálási interakcióitól vérszemet kapva, jön a demokratista szobrászat: *ne divinizáljuk* a személyiséget, ne számúzzuk hőseinket a magasság magányába, a hideg, jeges úr idegenségébe; éljenek itt közöttünk, velünk, a mindennapiságunkban; és a gyalogjáró vagy az úttest szintjére állítják, jobb esetben egy bokor vagy falrészlet védelmébe ajánlják a műalkotást.

Az első gyalog- vagy mélyszoborral, mifelénk Temesváron találkoztam, egy mellékutca csendes kis parkjában, az utca szintje alatt egy méternyi mély üres medencében Dózsa György, avagy Székely György, az 1514-es parasztfelkelés vezére, kövérkés combjaira simuló harisnyában, puffos bugyogóban: nem népi hős, de nem is félelmetes

Lear-előadás – Berlini Schiller Színház

felforgató-gyújtogató-közgyilkos, hanem egy nyugdíjra érett balerin. Nem tudom, szobrásza kivel és min vitatkozott alkotásán keresztül: egy biztos, nem lett se híres, se fenegyerek, sem érdekes, a szobrát senki le sem köpi. Azonban a gyalog meggyalázás lehetőségével ugyanitt, szintén Temesváron találkoztam először.

Nem is messze az említett szobortól, de már a főútvonalon, alig valamivel a gyalogjáró szintje fölött áll az a Szűz Mária-szobor, amelyet Dózsa György „kegyetlen halála miatt engesztelésül”, még az első világháború előtt emeltek. A helytörténészek

mondják, hogy a helyi hagyomány szerint épp azon a helyen Dózsa Györgyék kivégzésekor egy alacsony felhőben látomászerűen megjelent a Madonna: valószínűleg a füst- és porfelhőből hirtelen kiváló *szűzmáriás zászlóról* lehetett szó; teszik hozzá, mint ahogy jó két és fél évszázaddal azelőtt, Szent László rúdon hordozott mellszobra megrémítette a tatárokat a moldvai csatában, lásd Arany János versét.

A szobor talapzatába, a mindenre gondoló tervező, egy kis vaslemez ajtóval elzárható üreget illesztett, hogy a kegyeletből meggyújtott gyertya esőben vagy nagy szélben se aludjék ki. Egy ízben, jó 25 évvel ezelőtt, amikor az ajtócskát kinyitottam, egy döglött galambot találtam begyömöszölve!

Legyen akármennyire demokrata is az ember, csöcselék azért létezik! Az a bizonyos hat százalék; amely olykor lehet tíz is, és válságos időkben felfuthat harmincra is, egy barom százat csinál alapon. És nem azért, mert így írta meg Le Bon vagy Ortega, hanem, mert minden tanító, közterület-gondnok, városatya és utcaseprő, temetőőr és erdész ezt tapasztalja és tanúsíthatja, és sajnos, ezek nemcsak az értelmi fogyatékosok közül kerülnek ki: a profanizálásra való hajlandóság legalább annyira gyakori eszes, jó családból való személyeknél is. Röhögve nyomja el szivarcsikkét a költő szobrának tetején, a fagyaltos zacskót a tündérkirálynő orrára ragasztja, és a szökőkút nimfájának legalább a kisujját haza akarja vinni trófea gyanánt.

Külön erőterbe, a tiszteletébe és az áhítatába kell hát „zární” a műalkotást és a művészetet. Egy gondozott virágágyás olykor hatásosabban megvéd egy emlékművet, mint egy aknamező. A szépség – és a hozzá tartozó áhítat – erős fegyver, és talán ezért harcol ellene több mint száz éve minden közmodern közbölcsész, közteoretikus, közköltő, közdramaturg és közköpü.

Bölcs, szörköntöst öltö, mert inkább egy kisdud kerti törpe a rózsák között, festett gipszből, mint egy óriáshídra festetlen bronzból két lábra állott hatalmas pincebogarak között.

Még valamit: a művészet terén is érvényes, ami a politikában, ahogy a jó Végetius több mint másfélezer éve tanítja: *Qui desideret pacem, preparat bellum...* vagyis, ha azt akarod, hogy békén hagyják a szépséget (áhítatot, kegyeletet), légy készen arra, hogy szerényen szájon vágd a gyalázkodókat! Ezért most a 80 éves Banner Zoltán műtész és szavalóművész azért köszöntöm, mert egy ízben (tanúja voltam) egyik műsoráról kikergette a nézőtérről a röhincselő suhancok egy bandáját!

KIRÁLY LÁSZLÓ

Életeink. Az örmény hegyek

Száz éve már – vagy időtlenség óta –
kísér és kísért egy vaskőbe karcolt,
derék fatörzsbe faragott,
égre maratott mondat.
Nem tudod, hol láttad, melyik életedben
a számlálhatatlanok közül;
isten hangját kongó barlangban-e,
hósiptás hegy falán,
elhagyott tömlőcök jeges folyosóján,
valamely kanyarban a rácsos vaskapunál,
legvégső soron egy büszke fegyvermúzeumban,
melynek egyetlen íves ablakából
megláthattad – igaz ember! – a fénylő Ararátot...?

... Lehet: nem-létezés vagy más-lét csapdájából
írja egy létező poéta: Metakszé,
kiválasztottak lángoló hitével,
mely előtt bölcsen meghajtod fejed, mert
tamáskodó, önhitt, köznapi szerkezeteid
sorra mondják föl a szolgálatot.
És ott elől, fönny a bejáratnál,
váratlanul meglátod asszonyodat is,
csapat rosszcsont kölyköt igazgatva,
holott tudod róla: ezer mérföld messze
áll egy színpadon, s görög istenekkel pöröl...
Am itt tele ég s föld köze megannyi hasonmással.

És ha éppen azték isteneid üzennek? –
minden erre vall.
Talán megszüntél a varázslatban,
s most gondolatban, testben újjá alakulsz,
döbben egy másik lét
felfoghatatlan üzenetétől,
melyet lassan betűzol, mint a kezdetekkor:
E S K Ű S Z Ő M S O H A S E M J Á R T A M I T T

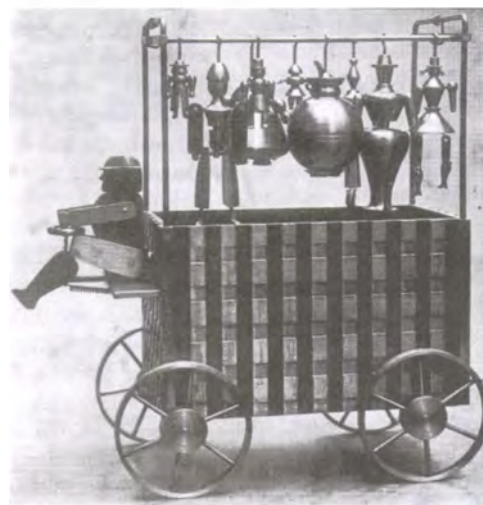
A látogató

Regényemben egyik szereplő mond valamit
valakiről,
miközben egy napraforgós kerttel
társalog.
És harminc-negyven év múltán váratlanul
megjelenik a rókaprémes asszony.
Ő a lánya annak a valakinek – mondja –,
akiről egy szereplő mondott valamit,
ami nem igaz.
T. i. valaki nem is öreg.
Mi több: köszöni jól van,
remek magyar kocsmát visz Amerikában.
Jobb lenne hát elmenni egy italra,
miután ily szépen tisztázódott minden.
S a napraforgós kert is – no de hagyjuk...
Hívjunk inkább taxit, sürget az idő.
A tengeren túl semmi sincs közel.
Illetlen s méltatlan gyalog járni.

Kerti reggel

A bazsarózsa bokron ötven bimbó –
akár egy gondatlanságból elkövetett
szerelmi vallomás:
túlzó, baljós és lenyűgöző.
Többé a tekintet nem csapong reggelente:
oda költözik, tapad a kert sarkába. –
S mint valódi költő, emlékezni kezdek,
mindenre, ami soha meg nem történt.
Látom a magasba tartó széles lépcsőn

legfelül állni a teremtőket,
tűzben lobogva, jégbe fagyva,
az állapotok állapotában. –
Szép reggeli fényben lebegnek azután,
ragyogó ruhákban, az elhivatottak,
keblükön kis tűzhányót melengetve,
övezve sistergő gondolatokkal, a rózsabokornál.
S bomlani készül a bimbó, beteljesül az óhaj.
Bizony itt a mesterdalnokok reneszánsza is!
Visszalopakodnak nyugállományú istenek,
hogy legyen mire-kire hivatkozni majd,
ha ki kell találni egy-egy történelmet.
Hallom, D. is írja már a Vak íjászokat –
jó hír.
Remek költő-asszony, de még ő sem tudja:
amint az elmélet kilép a kapun – menten
öldökölni kezd...
Ígyhát az üdvözlét
ma reggel elmarad.

Schéner Mihály: Szekér

Farsangi kendő – '992

Évinek

Öltözz át, mert jönnek a
faramuci harmatak!
Költözködnek őszből télbe,
tavaszba a behavazott kerten át.
Alszik a, ébred a japán birsed,
élednek földbe fagyott hagymák.
Gyöngyöt fűznek a cérnás férgek,
vonaglásuk abba se hagynák.
Visszfényel jön az este, a szellem,
ONNAN – fogadja a test.
Abszurd gáztartály egy szép korondi kertben –
odabenn a házban Páll Laji fest.
Öltözz át, nem érted?! Ragyognod kell,
változnod. Menten indul a játék.
Rajongnak érted fák, leveli békák,
holott tél van. S az emberek – hát még...!
Velem jégcsapos gépmadár száll. Odalenn
emlékbe mosódik folyók gőze s a hó.
Idefenn-benn jó konyak, cimborák, s színesen
fotóz egy régi vágású besúgó.
Emlékszel? Kagylós, szikár tengerpartról
tartózkodón integet Takamura mester.
Pedig csak hangtalan özvegy sírás rázza –
szavától mégis átmelegszel.
Lassan születik szó és dallam, de te higgysz:
nincsen határos tér, csak végtelen ének. –
Ne szánd a magasba sápadozókat!
És öltözz már át! Hadd nemuljanak.
Úgysem érteni: milyen
magyarul beszélnek?

VARUJAN VOSGANIAN

Suttogások könyve

részlet

A dédapám, David Melichian, olvastott ember volt. A konstantinápolyi Robert Collége-ban tanult. Verseket vetett papírra és annyira szépen írt, hogy hozzá jöttek a környező falvakból, sőt még Erzurumból is, hogy ő írja le a szerződéseiket. David Melichian a környék vezetője volt, nagyjából úgy, mint manapság egy polgármester. Amikor 1915 tavaszán megérkeztek a janicsárok, belökdösték a házába, amelynek falait csak akkor kezdte építeni, és kövekkel üttették agyon. Így végeztek az örmény vezetőekkel más tájakon is. Valószínűleg ezért volt az, hogy nagyszüleim inkább beszéltek háztetőről, mint égboltról, amikor a világ égtájai kerültek szóba. Olyan a gyermek szülők nélkül, mint a ház tető nélkül. Semmi se rosszabb egy tető nélküli háznál, mert onnan érkezhét a halál.

Setrak nagyapám nem tudta egészen pontosan megmondani, mikor is született. Csak arra emlékezett, hogy aratás idején történt, és ez elég is volt neki. Később, amikor az évek számára is értelemmel telítődtek, azt mondta, hogy az évszázaddal együtt született. Könnyebb volt kiszámolni így.

Öten voltak testvérek: két fiú és három lány. Macruhi volt a legnagyobb lány, aki aztán Erzurumba ment férjhez. Őt követte Harutiu, Maro, nagyapám és a legkisebb: Satenig. Macruhi a mézárások idején halt meg. Az egyik éjszakán a török katonák visszavonultak, és hagyták, hogy a kurd martalócok kirabolják az aleppói úton haladó deportáltakat. Macruhit és férjét is lemészárolták. A gyermekükről semmit sem lehetett tudni.

A Melichian család nem akart csatlakozni a Deir-ez-Zor felé tartó konvojokhoz. Amikor a katonák körbevették a falut, más lányokkal együtt Marót is elragadták. Az egyik éjszakán sikerült elfutnia, és amíg őrei észbe kaptak: a parti sziklákról az Eufráteszbe vetette magát. Az ő emlékére nevezte el nagyapám a legnagyobbik lányát ugyancsak Marónak.

Nagyapám éppen Erzurumban volt a rokonságnál, nagyanyjával, Haciadur feleségével együtt. Visszatértük megpillantották a lángoló falut. Harutiu, a nagyobbik testvére, eléjük jött, és elmesélte, milyen szörnyűségek történnek ott. Nagyanyjuk futásra biztatta őket, mert túl öreg volt ahhoz, hogy velük tartson. Az erdőben rejtőztek el. De túl ügyetlenek voltak, hogy rendszeren csinálják és fogságba estek. A történetnek ezt a részét nagyapám csak egyetlen egyszer mondta el életében. Khorentól, az unokatestvérétől tudjuk, aki hallotta és továbbadta a történetet. Az történt, hogy a janicsárok vezetője maga elé hívatta őket, és megparancsolta, hogy térdeljenek le. Elővette a kardját és megölte Harutiunt, a nagyobbik testvért. Harutiu örményül felmadást jelent. Talán egyszer, ki tudja...

Aztán odafordult ahhoz, aki a nagyapám lesz majd, és akkor lehajtott fejjel sírt. Megragadta a haját és addig húzta, amíg a fiú kénytelen volt az arcába nézni. „Nézd

meg jól!” – mondta a parancsnok, a lángoló falu és testvére holtteste felé fordítva a fiút. „Tudod, hogy hívnak?” Nagyapám könyvekben ázó tekintettel intette, hogy nem. A parancsnok kimondta a nevét, és arra kényszerítette: ismétlje meg. Aztán hozzátette: „Te élni fogsz! Elég idős vagy ahhoz, hogy megértsd. Mondd el a fajtádnak, ki vagyok én, és mit cselekedtem a nemzetségeddel!” Nagyapám nem akarta elhinni, hogy élve megússza. Csak miután a parancsnok csizmájával kezdte rúgni, mint egy kutyát, csak aztán kezdett távolodni. Először gyanakodva, aztán elrohant reszkető, de mégis gyors, fiús lábain. A parancsnokon az egyetlen lehetséges módon állt bosszút. Nem felejtette el, de mindvégig hallgatott a nevééről.

Úgy hírlett, hogy a falujából senki sem menekült meg, hűgát, Sateniget leszámítva, akit éveken át keresett, miután kereskedő lett Krajován, és meg tudta fizetni az idegen kongregációk árvaházaiban történő kutatást. Hosszú évek után érkezett válasz az egyik árvaházból, meghozza Aleppóból. Pénzt küldött hűgának és kísérlőjének. A konstancai kikötőben, mert meg akart győződni róla, hogy biztosan testvérek, a kísérlő külön-külön felsoroltatta mindkettejükkel nagyszüleik, szüleik és testvéreik neveit. Mindannyian meghaltak egy hegyvidéki településen, Erzurum mellett. Mert bizonyossá vált, hogy ugyanazokat a holtakat siratják, a kísérlő átadta nagyapámnak a lányt. Satenig később férjhez ment egy brailai kereskedőhöz. A háború után kivándorolt Amerikába, ott is halt meg. Én csak fényképekről ismerem.

Nagyapám bujkált, ahogy csak tudott. Néhány rendes török, aki ismerte az apját, egy istállóban szállásolta el, a tífuszról is kigyógyították. Útközben betegedett meg, azt evett, amit talált, mint a vadállatok, és összegömbölyödve aludt a hidegben. Amikor erőre kapott, a törökök úti elemőzsiát adtak neki és fezt a fejére, hogy ne nézzék gyanakodva az idegen szemek. Nagyapám elindult napkeletnek, Mózes hegye felé, amit törökül Musza Dagh-nak neveznek. Azt hallotta, hogy oda francia hajók érkeznek és felveszik az örmény menekülteket. Csak éjszaka haladt előre, elkerülte az országutakat, elkerülte a kurd bandákat és a deportáltak Mezopotámia sivatagai felé tartó konvojainak útvonalát is.

Khoren elmesélte, hogy ült és sírt nagyapám, fezzel az ölében, miközben nézte a hullákat sodró Eufrátesz elnehezült és vöröslő, varkocsokként egymásba kapaszkodó hullámain. Babilon vizei is ilyenek lehetnek hajdanán. „Nem dobtad el a fezt?” – kérdeztem tőle, miután Sofia nagyanyám elmesélte az Eufrátesz melletti sírás történetét. „Miért tettem volna?” – kérdezte nagyapám. Emberséges törököktől kaptam és legalább védett a naptól. Fejemre raktam és mentem tovább. Mit tudsz te erről? Élni akartam.” Aztán nagyapám megszurta az egyik ujját és megmutatta a vércsepet nekem: „Hadd lássalak, te is megcsinálod ugyanezt?” Féltem, de szégyenkeztem is a félelem miatt. Becsuktam a szemem és hagytam, szúrjon meg ő, miközben szorítottam az ujjamat, hogy ne fájjon. Akkor bukant fel egy vércsepp az én ujjbegyemen is. „Én öreg vagyok, te pedig gyermek. De láthatod, hogy egyformán él mindkettőnkben a vér. Ezt nevezik az élet szeretetének.”

Nagyapám néha szerette volna megédesíteni emlékeit, ezért beszélt olyan sajátos módon a vérről. A vér filozófusa volt. „A vér – mondta – engedetlenebb, mint a hús. Ezért beszélnek a vér szaváról, a megátkozott vérről.” Máskor meg így szólt: „Ha elfárad a vér, következik a mankó. Egyébként a vér olyan, mint egy belső mankó. Mindenki a saját véreire támaszkodik.” Megint máskor ezt mondta: „A vér mindig visszafordul és beléd harap, mint egy nedves orrú fenevad. Sohasem elégedett. Isten őrizz attól, hogy elégedett legyen.” Néha bátorítani próbált: „Ne feledd, a te véred földbe csapódó kard.” Valószínű, hogy az Eufrátesznél maradt valami belőle örökre, és a véres habokkal társalog. Az emberek gyakran társalognak saját gondolataikkal. Setrak nagyapám a saját vérevel beszélt.

Túl későn ért a Musza Dagh alá. A csatározások véget értek, és a hegy utolsó harcseit elmenekítő hajók rég elúsztak. Nagyapám akkor ismét hátat fordított a tengernek és ismét elindult északnak, Oroszország felé. A hosszú úton: Jereván, Tbiliszi, Rosztov irányába.

Európába tartott. Ez volt a családi hagyomány, hogy a fiatalok, mint Nagy Péter cár hajdanán, járják be Európát, tanuljanak mesterségeket, tanulják meg, miként kell európai módra beszélni és viselkedni. Aztán hazatértek és megnősültek. Ennek köszönhetően menekült meg néhány idősebb unokatestvére a Melich nemzetségéből: Oskian, Artur, Melcon, Calust, Nšan és Khoren. Azokból a levelekből, amelyeket békés időkben vasárnap olvastak fel a Zakar falubeli templom udvarán, nagyapám megtudta, hogy Romániába érkeztek. Akkor ő is elindult nyugatnak. Időközben megváltozott körülötte a világ. Látta, ahogy rangjelzés nélküli katonák húzzák maguk után a sebesülteket, hogy a császári rendőrség lovaikat hallva szétfutnak a nagyobb csapatok is. Közeledett az orosz forradalom.

A katonai konvojok, vásáros kordék és koldusbandák között Setrak nagyapám egészen Odesszáig jutott. Ott inasnak állt egy örmény borbélynál, aki azért vette fel, mert rá akarta hagyni a műhelyt, és a lányát is hozzá adta volna. Nagyapám septe össze a levágott haját, ő most a törölközőket. Egy napon fiatal lovas érkezett, a lovat az ajtóban hagyta és belépett az üzletbe. Amikor nagyapám rá akarta rakni a kendőt, pillantásuk találkozott a tükörben. Az élet néha úgy intézi a dolgokat, hogy még ő is meglepődik. Az a fiatalember nem volt más, mint Khoren, akit a többiek küldtek, hogy a rokonság nyomára akadjon. Khoren már nem várta meg a borotválást. Letépte magáról a kendőt, karon ragadta nagyapámat és így szólt: Egy Melichian nem szolgálhat senkinek! Maga mögé ültette a nyeregbe és elindult vissza Krajóvára. Mert nagyapám időközben, könnyeivel küszködve elmondta: nincs értelme a további utazásnak kelet felé, a nemzetség többi tagja halott már. Még Satenigről is ezt mondta, anélkül, hogy sejtelve lett volna az évekkel később, a konstancai kikötőben lezajló találkozásról. Egész életében csak akkor, egyetlen egyszer mesélt az idősebb testvér, Harutiu haláláról.

KARÁCSONYI ZSOLT

fordítása

SIGMOND ISTVÁN

Molekulák 24.

A barlangkutató

A barlangkutató megtorpant a meredek sziklafalon, noha húsz-húszonöt méternyi távolságra volt még csupán, de a biztonságot garantáló, legmodernebb felszerelés ellenére is megoldhatatlannak tűnt a feladat, viszont semmiképpen sem tudott volna visszakozni, az egyetlen feltáratlan barlang számbavételét nem hagyhatta másra, talán felfedezi az áhított barlangrajzokat, amelyekről ódákat meséltek az elmúlt századok kutatói, de a jelenkoriak közül senki sem látta őket, legtöbbször kétségbe vonták a rajzok létezését, nem érdemes életet kockáztatni a semmiért, az ilyen és ehhez hasonló vélekedés megtorpanásra készítette a dicsőségre áhító, legel-szántabb keveseket is. Csakhogy a barlangkutatót, kit egész életében szégyellte a család, a gyerek az iskolában közröhej tárgya volt, úton-út-félen lemosolyogtak az emberek, a sarki fűszerest és a kisváros nyilvános piseldéjénél dolgozó úriembert is beleértve, most mintha látta volna magát egy hatalmas színpadon, lila pettyes, hófehér nyaktekerőben, a reflektorok vakító fényének sugaraiban harsonák bömböltek belázasodott elméjében, sok ezer transzba esett néző tapsorkánja kísérte lép-teit, miközben a szakma világnagyságai ott álltak körülötte vigyázzba meredten. Így hát tovább kellett mennie, fel, fel a meredeken, és sikerült felérnie a barlang bejáratáig, ott csimpaszkodott kétségbeesve, a végzet szele barátságosan meglegyintette, merthogy végleg elsorvadt karjában az erő, s már-már lezuhant kimerült teste a mélybe, ám valaki lenyúlt érte, megragadta s felhúzta magához a barlang biztonságát nyújtó, lapos üregébe.

– Vártalak – mondta az ősember. – Ülj ide a tűz mellé, ha a hideg bemászik a csontodba, reumás leszel, mint atyám vala.

– Ki vagy te? – A barlangkutató félajult volt ugyan, a félelemtől, hogy elméjét agyi ürülékké silányították az istenek, s noha beszélni alig volt ereje, kénytelen volt szóba elegyedni a látomással, ki erősen belekarolt, s húzta magával a barlang mélyébe.

– Én te vagyok! Nézz reám, nem látod magad? – S hogy elhelyezke-

dett a pislákoló tűz mellett újra, láthatóan igen jó étvágyal szopogatta tovább a vértől csepegő, állati csontokat.

Az ősember a barlangkutató szakasztott mása volt. Ez utóbbi megsemmisülve álldogált az állati bőrökbe öltözött ősember mellett, az egyik szemét már félig kinyitotta, nem mintha a menekülésre készte-tést legyőzte volna benne a szakma, lett légyen az barlangkutató, geológia, lélekvandorlás, időutazás vagy egyszerű agyi ribillió, csakhogy a sors milyen?, hát, csak olyan, hogy a közröhej-utód meglátott egy rajzot a barlang falán.

– Szípkázó rajzolat – suttogta áhítattal a barlangkutató.

– Az asszonyt próbáltam falba vésni, s azért oly kalimpáló, mert a modellt akkor rögzítettem, miközben a szakadékba zuhant – közölte az ősember rezignáltan. – S most itt maradtam egymagam, s egyelőre senkit sem lelek, kit meghágni volna kedvem, hogy ne vesszen ki a család, a faj?, nem tudhatom. A kecskék, tyúkok, barikák meg egyéb, ilyenszerű fajzatok a távoljövő ígéretei, bölények, orrszarvúak, mamutok vannak itt csapattól, de rangon alulinak tartanám kikezdeni egy ilyenszerű szörnyel, még a hatyúk s a nyulak sincsenek ínyemre nagyon. Feltételezem, hogy gondolataink egyazon tálból cseresznyézik ki a lényeket, s magot nem nyelünk soha. Ez minden, amit tudni kell. Nos, jer, add a homlokod!

Az ősember összetapasztotta a szeme fölötti, alacsony homlokán végighúzódnó dudort a barlangkutató nyirkos homlokával, mintha összenőtt fejű ikertestvérek lettek volna egy sziklába épített orvosi rendelő kietlen nőgyógyászatán.

– Milyen kotyvalék forrong bened – kérdezte az ősember felháborodottan –, hogy oly bűdösség árad bensődből, mely vetekszik egy hasmenéses őstulokból kifröcskölő, friss trágyalé émelyítő szagával, utoljára gyomorvérzésben szenvedő rénszarvasok megnyüvesedett spermájának bűzét éreztem ilyen áthatónak, miközben külsőd olcsó illatfelhőbe burkolózva, hatodrangú ringyóként riszálja magát, tudod, szégyenünkben a kövek is megrepednek,

ahova lépkedel. Mi lett belőletek? Mindenki prostituált?

– A barlangrajzok... a barlangrajzok a falon... – A barlangkutató még mindig delirált.

– És mit látok itt? A lepra megfertőzte a szellemet? Csökkent lett? Töketlen eunuch? Ki arra sem lesz képes, hogy a gondolatot a rögök közül kiemelje, nem hogy felrepítse az égbe! Engem nem érdekel a halál, a fájdalom, a gyötrelm, vérbe mártott ronggyal takarjátok le a meggyilkolt szenteket, mit bánom én, a farkascordákat sem sokallom, hadd pusztuljon, ki nem arra született, hogy legyen, és éljen az örökös dinomdánom, nem érdekel, ropjátok a táncot egymás hulláin, ha ehhez van kedvetek, csakhogy ti megaláztátok a lelkeket, nem akarnak már újabb és újabb testeket, ti zavarba hoztátok Istent, és hol vannak a kérdőjelek? Meghalt a kétely, mely egy-egy lépéssel előbbre tudná tolni a világot! Micsoda átok sújtotta a jövőt, ha a díszruhába öltöztetett félelem diktálja a ritmust, a lélegzetvételt, s a rohanó patkányokat az utcasarkon? Tudod mit? Atyaisten, megkeresek egy nyulat, egy hatyút vagy egy mamutot, és újrakezdjük a teremtést, az első kísérlet sikertelen volt, beláthatod. – Azzal nyakon ragadta a barlangkutatót, s az asszony után menesztette a mélybe. És sűrűsödtek a barlangrajzok. Egy férfialakot is fel fognak fedezni majd a tudósok, a legmodernebb barlangkutatói felszerelésben kőbe vésve, ahogy kézzel-lábbal kalimpálva szoktatja magát az elmúláshoz.

2011.

Madonna

A nagy KILOMETRIK

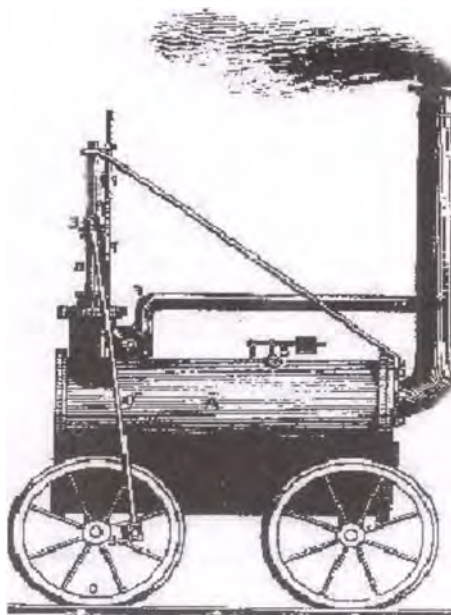
irányítja és szerkeszti Karácsonyi Zsolt

ADORJÁNI PANNA Tisztálkodás

Nem tudom elkezdni ezt a napot, mondta szabadkozva, és meg se próbált beállni a zuhany alá, mert egy rendes nap a tisztálkodással kezdődik, ez a reggel, könyörtelenül akár délután háromkor is ez a reggel, a vízcseppek a testen, az átdorbézolt éjszaka és az elmulasztott esti fürdés után a test engesztelése, ez a megátalkodott fájdalomtömegé, amit állandóan sikálni kell, mert mindig bepiszkolódik, soha nem lehet elég tiszta, soha nem lehet elég feszes, soha nem lehet elég sima a bőr, mindig vannak itt-ott pihék, netán szőrszálak, Isten őrizz, egy női testen, és a pórusok valósággal bedagadnak a füsttől, mármortól, átgondolatlan érintésektől, és akkor sikálni kell, jó erősen bedörzsölni, minél gyorsabban eltüntetni az árulkodó jeleket, hogy történt valami, hiszen semmi nem történt, de egyáltalán mik ezek a fájdalmak a hátban, nyakban, lábujjakban, még a köröm alatt is, mik ezek a szagok, illatok, miért áramlanak büntetlenül a testből, miért? Mindig baj van ebből, a tisztaság mániákus hajkurászásából, reggel zuhany, délben zuhany, új ruha, új bugyi, új smink, este zuhany, főleg ha kimenés lesz a városba, mert tizenkettő előtt lefeküdni valóságos káoszt jelentene, valamiféle rendellenességet, amit a test ért egyedül, a rendellenességet, azaz a rendet, amit merő divatból mellőz már egy jó ideje, és a pisilések után is mindig letolt bugyival a csap mellé állni, és az intimkendők, nem is csoda, hogy rendszeresen begyullad. Ma nem vagyok hajlandó megfürödni, tehát elkezdni a napot, tehát ez a nap nincs, nem lesz, ki is kapcsolom a telefonomat, senki ne hívjon, nem létezem. Persze nem kapcsolja ki a telefonját, hanem inkább tünetőleg kinyomja a telefonálót, és ilyen borzasztó üzeneteket ír, hogy ma képtelen vagyok, majd jelentkezem, vagy hogy bcsi, most nem tudok, mintha ezek valamit is jelentenének, valami titokzatost, esetleg veszélyest, érted, hogy valami baj van, a lelkemben valami nincs jól, az agyam mindjárt szétpattan, és akkor egész nap

roskad valahol, a szoba egyik szegletében, az ágyon, a konyhaasztalra szemérmetlenül fölpackolja a lábát, a mosdatlant, és kávét szüröcsölget, egyébként fogmosás sincs, egyáltalán semmi, pedig most kellene a leggyorsabban lemosni a tegnapot, eltüntetni a testen felejtett emberek lenyomatait, a férfiakat, a nőket, az állatokat, mindenkit, akihez odadörgölözött. És a tegnapi testre ráarakódik a mai test, annak a mának a teste, ami nem létezik, hiszen nincs ma, csak a tegnap folytatása, úgy kell a tegnapot átráncigálni a mába, mint egy halottat, egy nagy darab halott férfi testét, amit nem lehet csak úgy ott hagyni az út közepén, de nem is húzhatja sokáig maga után, csak egy kicsit, egy kicsit muszáj húznia, nem lehet ott hagyni, be kell fejezni, mindenkit rendesen be kell végezni, mint ahogy a mondatokat, nem csak úgy, véletlenszerűen kitenni a

pontot, amikor már nincs szusz, hanem egyenletes ritmusban lélegezni, megkeresni a logikai kapcsolódásokat az egyes mondatrészek között, és a valószínűség pontos tanulmányozása nyomán megkeresni a nagyobb szüneteket, és igen, oda tenni a pontot, határozottan, jól belenyomva a ceruzát a papírba. A férfit is be kell fejezni, mert ha az út közepén marad, netalán még elüti egy autó, ami röhejes volna, érted, egy halott embert elütni, még egyszer megölni, mintha nem lenne

elég halott, mintha pislákolna még bármi is benne, hiszen hideg, olyan hideg a keze, amit görcsösen szorít a másik kéz, ez a női kéz, olyan megnyugtatóan hideg, ne aggódj, halott vagyok, nincs bennem lélek, megszűntem szentnek lenni, csak egy darab valami vagyok, nyolcvan kiló valami, ami már semmi, és semmi közöm ahhoz, akit te húzol magad után, semmi, de semmi közöm az égvilágon. És így tiltakozik a halott férfi teste, akinek igazán mindegy, hogy hányszor üti el az autót, ott lehet nyugodtan hagyni a forgalmas négysávos belvárosi út közepén, az éjszaka közepén, az élet közepén, az én életem közepén, tiltakozik a női kéz, miközben nem, nem engedi el, csakazértis kihúzlak a járdáig, ott majd szépen hívom a rendőrséget, rendes koporsót kapsz, megbotrovnának, megpreparálnak, hogy fel se ismerjelek majd, amikor rád nézek a nyitott koporsóban, egyenesen fogsz feküdni, mint akit karóba húztak, mint aki lenyelt egy vállfát, és szép lesz, egy rendes halott, akit aztán szépen el lehet temetni, annak rendje-módja szerint megsíratni, nem így, nem ölhetlek meg kétszer meg háromszor, micsoda embertelen ötlet. A halottat meg kell fürdetni, jól megdörzsölni, ez az utolsó mosdás, az utolsó esély arra, hogy bebizonyítsam, tiszta vagyok, minden szőrszálat, pattanást, lyukat, dudort eldolgoztam, minden szagot megneemesítettem, mostmár egyetlen vagyok, a szent, a halott szent tisztasága határoz meg, márványból vagyok, a márványszobrok szagából, gondosan kifaragva, befejezve, tehát egyszersmind végérvényesen elrontva. És akkor a női kéz ijedten magához nyúl, mint a vak, aki csak érintésről ismeri fel saját testét, add vissza a ledörzsölt bőrömet, nem ismerem ezt az embert, semmi közöm hozzá, semmi közöm ahhoz, akit húzok magam után, semmi, de semmi közöm az égvilágon, mi ez, valami megpreparált hulla, minek ez a lakkozott nyavalya, a csipkék, a selyem, kié ez a körülményesen borotvált arc, ki ez a férfi, hiszen nem téged húztalak magam után kétségbeesetten a forgalmas négysávos belvárosi úttesten, hogy el ne üssenek, hogy ne kelljen kétszer, netán háromszor meghalnod.

MATEI VIȘNIEC

Megnéztem a zsebeimet

(M-am uitat în buzunarele mele)

*Megnéztem a zsebeimet semmi
körbenéztem szélesre tártam a tenyeremet
semmi
belegendoltam jobban behunyt szemmel
koncentráltam semmi*

hazarohantam kinyitottam a szekrényeket
kihúztam a fiókokat
felforgattam a papírjaimat és
kinyitottam az összes könyvemet ugyanarra az
oldalra semmi

*ököllel csaptam a fehér falba
erre mint valami kártyavár
a város összes falai sorra leomlottak
végigmentem az odalapított tetemek között
szemükbe néztem
semmi*

Az úszó

(Înotătorul)

*Létezik egy város
amelyet nem épített fel senki*

utcák vannak benne melyeken nem kelt át soha
senki

*és ajtók melyeket nem érintettek meg soha
és ablakok amelyeken kinézni lehetetlen*

*a sétányon hosszan száz heverő van felsorakoztatva
teljesen fölöslegesen
egyetlen kés fel nem volt emelve még a levegőbe
a köztelefonok még soha nem működtek
w*

*el nem hangzott itt még egyetlen hang sem
egyetlen kő sem gördült alá még a hegyről*

*ahányszor csak a parthoz közeledik
megijed mindig az úszó
és visszafordul a nyílt tengerre*

Bezárkózom a vadászlakba

(Mă voi închide în pavilionul de vânatoare)

*Ma és holnap rád gondolok széplány
az álmatag szemeidre gondolok amelyeken
áttetszően suhannak át egy vörös kandúr napjai*

harmadnap majd egy utolsó vadászatra bezárkózom
a vadászlakba a saját bőromben
fogok szaladni egy hatalmas állat

után amelyik rám hasonlatos szaladni fogok
a kutyákat és a lovakat biztatván és löni fogok
és trombita harsan és a fehér kanca

*ki fogja törni a bokáját míg végül majd térdre
ereszkedem és saját magamra fogok célozni
izzadt halántékomra és a fegyver amelyik elsül*

*majd sokáig ott fog állni falusi könyvtáram poros
könyvei fölött*

Egy meleg őszi nap

(O zi călduroasă de toamnă)

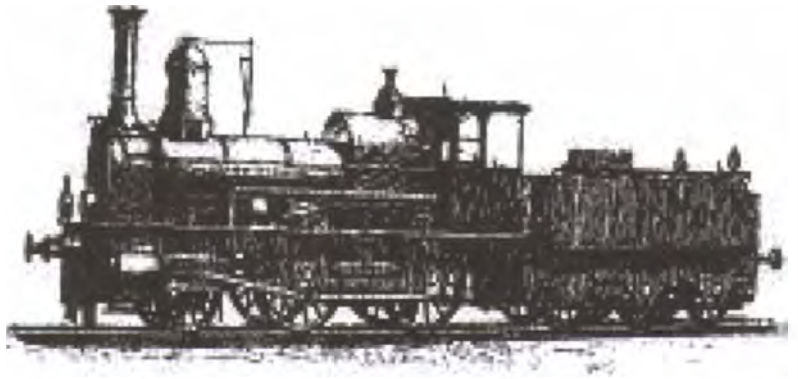
Egy meleg őszi napon
amikor senki sem várta
a nap hirtelen felrobbant
szétszóródott és
szétporladt az űrben
nekiünk földieknek még volt néhány másodpercenyi
időnk

*imádkozzunk kiáltották egyesek
öljük meg a város bölcsét
kiáltották mások*

*néhányan kapkodva töltötték meg poharaikat alkohollal
legtöbbször rágyújtottak egy-egy cigarettára
a gyilkos elővette kését
és beleverte az ajtóba
egy taxisofőr örülten rugdosta
autója ajtóit*

*na ugye hogy megtörtént mormogta valaki
mezítláb járva az utcán*

*esküszöm ez képtelenség mondta az egyik pincér
miközben a számlámat kitöltötte*

Újabb történetek a fenevaddal

(Alte întâmplări cu bestia)

Egy fehér virággal
amelyet azon az éjszakán növelt
a fenevad minden reggel
finoman megérinti a vállam

azt mondja az ég tiszta a fák kivirágoztak
a fű zöld a víz csendesen folyik a háztetőkről
egy csodálatos nap kezdődik

hozzá a pohár tejemet
 hozzá a bakancsomat szemüvegemet kalapomat
 egy puha törölközővel megtörli ajkamat
 féltérdre ereszkedik és súgja
 olyan csend van mindenütt ma boldog leszel

*koszos ujjai közé csippent
a levegőbe emel és kidob az utcaközépre
hónom alá nyomja a táskámat az élelemmel
és azt mondja na indulj*

én megyek
néz egy darabig
néha-néha előveszi a zsebkendőjét
és le-letörül egy-egy könnycseppet vele

FEKETE VINCE fordításai

CSUSZNER FERENC

Vonatjegy Gyergyóba I.

Az öreg naphosszat üldögélt a szászrégeni állomás egyik padján. Sokáig bámult az elhaladó vonatok után, közben pedig nem köszönt rá senkire, így aztán senki sem köszönt vissza rá. Feslett posztókabátot, csizmát kívánó, elkeskenyedő szárú nadrágot viselt, lábán pedig, az egykori csizma helyett ormótlan bakancsot. Ősz haja – igencsak rég láthatott olót – zsírosan tapadt a fejéhez, borostás arca egészen belebarnult a sok várakozásba. Nem különbözött az állomás környékén lézengő, személyvonatokra, alamizsnára váró többi öregtől.

A fél ötös személyhez érkeztem éppen, amikor feltűnt, hogy az öreg szokásos helye, hónapok óta először üres. Végignézttem a többi padon, de sehol sem láttam. Csak amikor már jeggyel a kezemben elköszöntem a jegyárústól, vettem észre, hogy mögöttem állt a sorban.

Kíváncsiságomban, hogy hova utazhat, leültem szokásos padjára. Gondoltam, a vonat érkezéséig csak sikerül valahogy egy pillantást vetni a jegyére, és reménykedtem, hogy ezúttal sem keres magának másik helyet. A jegyvásárlás végeztével valóban mellém telepedett. Motyogott valamit maga elé, jegyét, anélkül, hogy ránézhettem volna, zsebre tette, aztán, időt sem hagyva, hogy tervem megghiúsulása fölött méltatlankodhassak, megszólított. Magyarul kérdezte:

– Hova megy az úrfi?

– Gyergyószentmiklósrá.

Eltettem én is a jegyem, aztán, hogy félbe ne szakadjon a beszélgetés, vissza-kérdeztem.

– Maga?

– Én is Gyergyóba.

Három szál gyűrött cigarettát húzott elő valamelyik zsebéből. Felém nyújtotta. Én elutasítottam, ő rágyújtott. Akkor már ő nem akarhatta annyiban hagyni a beszélgetést. Megint megszólalt.

– Ott születtem.

Szívott még kettőt, aztán folytatta.

– Rég nem jártam arra.

Jobb lábát keresztül vetette a balon, jobb könyökével pedig térdére támaszkodva szívta a cigarettát.

– Most itt él? – került rám a kérdezés sora.

Megvonta a vállát, ingatta a fejét, majd válaszolt.

– Itt.

– Én itt születtem.

– És ott él?

Hosszú lett volna elmagyarázni, hogy ott is, itt is, máshol is meg, hogy ez bajból éppen elég, ezért megvontam a vállam,

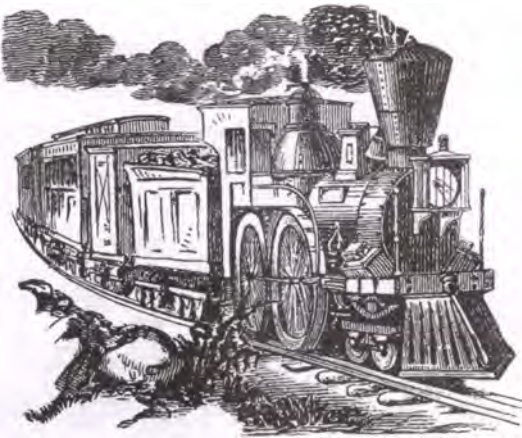
ingattam a fejem, és igennel válaszoltam. Már a második szál felénél tartott, amikor megint megszólalt.

– Aztán a jegye, az hányas helyre szól?

– Ez személyvonat lesz – mondtam – mindenki oda ül, ahova akar. Nincsenek megszámozva a helyek.

– Az jó – és újra szívott a cigarettából.

Közben a hangosbemondó bejelentette a vonat érkezését, és elsorolta a fontosabb megállóhelyeket, én pedig magamban kiegészítettem a listát a kevésbé fontosakkal: Idiciu de Jos, Brancovenesti, Alunis, Alunis Mures, Rusii Munti, Deda, Deda Bistra, Rastolita, Lunca Bradului, Stanceni Neagra, Stanceni, Ciobotani, Toplita, Galautas, Sarماس, Subcetate Mures, Ditrau, Lazarea, Gheogheni.

A felsorolás végeztével érkezett az újabb kérdés.

– Szép?

Nem értettem mire gondol, ezért visszakérdeztem.

– Gyergyó?

Nem válaszolt, csak az arcomat fűrkészte. Igennek vettem.

– Szép is lehetne.

Bólintott, és befutott a vonat.

– Nem jön? – kérdeztem, miközben felszedtem a csomagjaimat.

– Van még idő, nem?

– Van.

Rágyújtott a harmadik szálra.

– Minek rohanni?

Bólintottam, és felszálltam a vonatra. Úgy ültem, hogy az ablakból láthassam az öreget. Csomagjaimmal foglaltam a velem szemben lévő helyet is.

Amikor elnyomta az utolsó csikket, előkotorta zsebéből a jegyet. Forgatta egy ideig, hosszan tanulmányozta a nyomtatott oldalát, aztán, még mielőtt a vonat kifutott volna az állomásról, felállt, jegyét a szemetesbe dobta, és elballagott.

Égész úton a jegyemet bámultam. Próbáltam megfejteni, hogy mit láthatott azon a papírfecnin, ami eltántorította az utazástól. Végül arra jutottam, hogy a jeggyel nem lehetett semmi baj. Az ő jegyén csakis ugyanaz állhatott, ami az enyémen: Reghin 16:31 Gheorgheni 19:52.

Vonatjegy Gyergyóba II.

Hazafelé robog a kora délutáni gyors. A nyitott ablakon bever az eső. Egy ülésre kuporodva szárítkozom épp. Talán el is bóbiskolok közben. Rám fér. Az elmúlt napok hirtelen változó, az elviselhetetlen, fülledt hőség és a nyomott esős idő között ingadozó időjárása jócskán megviselt. A vonatot is nehezen értem el.

A kalauzok elballagnak a fülkém előtt. Az első figyelemre sem méltat, a második megbámul az üvegen keresztül. Visszafele megkocogtatják az ajtót. Felkapom a fejem, de továbbállnak.

Jó félóra múlva – közben ismét elbóbiskolok – megjelenik egyikük. Kinyitja a fülkém ajtaját, köszön, aztán kérdi:

– Bilet?

Megrázom a fejem. Nem szólok meg. Nem vagyok hajlandó vitát nyitni a jegy kapcsán. A kalauz nem igazán érti. Bámul még egy ideig, aztán megint érdeklődik a jegyem felől. Végül feladja. Távozik.

Úgy tíz perc múlva, már ketten érkeznek. Megint bejön az előbbi, és kérdi:

– Bilet?

Megint csak a fejem rázom, de most sem elégzik meg ennyivel. Ismét jön a kérdés, aztán, mert választ nem kap, kihátrál a folyósóra, és társával sutyorog a teendőkről. Sutyorgás után a másik jön be. Unalmas alak. Ő is azt kérdi:

– Bilet?

Fárasztanak már. Nem reagálok a kérdésre. Kis ideig vár, bámul, aztán visszamegy a folyósóra. Újabb tanácskozást követően továbbállnak.

Úgy két megálló múlva visszajön ez az utóbbi. A fülke ajtaja előtt még elnéz jobbra, elnéz balra, aztán bejön, és behúzza maga mögött az ajtót. Leül velem szemben. Magyarázni kezd.

Olyanokat mond, hogy né, tudja ő, hogy nehéz manapság, meg, hogy a pénz is kevés, de azért mégiscsak úgy van az, hogy ha már a vontra felszállunk, akkor bizony jegyünk is kell legyen, és hát ő úgy látja, hogy nekem bizony jegyem az nincs, és ez mondjuk nem is lenne olyan nagy baj, a legjobb helyeken is előfordul ilyen, csak-hogy az ő dolga éppen az, hogy mindenkinek jegye legyen, de persze nem hagszik, dehogy, mert hát ő is megérti a nehézséget, nehézségekből pedig bizony kijut manapság mindenkinek, de meg kell értenem, hogy vannak neki valami fránya felettesei, akik csak úgy meglepetésszerűen felszállnak néha a vonatra, és maguk is leellenőrzik, hogy itt a vonaton mikén s hogyan, s ha úgy találják, hogy valakinél nincsen jegy, akkor abból bizony baj lesz. Mindebből kifolyólag közli velem, hogy jobb lenne máskor az állomáson jegyet váltani, lévén a vonton váltott

jegy az bizony jóval drágább, nem is beszélve arról, hogy ha attól a bizonyos fránya felettéstől váltom, mert az aztán: ihaj-csuhaj. Szóval – azt mondja – most az lenne a szabályszerű, ha tőle váltanék jegyet, de hát látja ő, hogy nem állok úgy, meg hát amúgy is, ezért valami egyebet javasolna. Tegyek csak be egy kis pénzt a zsebébe, igen abba, abba a bal oldali-ba pont, ő meg majd úgy intézi, hogy ha esetleg jönne az a bizonyos felettés, akkor semmiképp se zaklasson engem.

Szó nélkül hallgatom. Bosszant, hogy nem érti: nincs szükségem jegyre az utazáshoz. Fejcsóválásomat ajánlata elutasításaként értelmezi, és a lényeget tekintve nem téved nagyot. Közben megérkezik a másik a kalauz. Ismét a folyóson tanácskoznak. Az ablak még mindig nyitva, az eső már alig szemerkekl, ki is pihentem magam némileg. Elnézem még a tanakodó kalauzokat, de hamar rájuk unok. Szeretném, ha inkább rám figyelnének, ezért csőrömmel megkocogtatom az ablakot. Csodálkozva merednek rám. Mosolyognék, ha tudnék, de inkább elre-pülök.

Találkozás

A férfi napokkal a nő előtt érkezik. Valami madarat követ idáig, vagy ha nem is magát a madarat, a hangját legalább. A parkosított folyóparton veszíti el a nyomot. Jobb híján ott heveredik le. Amikor megéhezik vagy megszomjazik, feláll, elballag a közeli árus bódéjái, és két sörrrel tér vissza pihenőhelyére. Ivás közben a folyó túlsópartján sorakozó házakat vizslatja, majd – mert hamar rájuk un – a park fáit és a körülötte sarjadó növényeket. Ezután a parton kocogó nőket veszi szemügyre. A férfiakkal nem törődik. Éjszaka megfürdik a folyóban, hosszú ideig vacog, és elalszik egy padon. A hajnali ébredés után türelmetlenül várja, hogy végre nyisson a sörös bódé.

Két nap telik el így, aztán a harmadik nap délelőttjén megérkezik a nő. Kiszemel magának egy napsütötte, a folyóhoz közeli padot, kis táskáját maga mellé helyezi és leül. Türelmesen vár. Néha el-elsimít egy-egy ráncot a szoknyáján, máskor a napszemüvegét igazítja meg. Aztán a madarakat, a verebek szökdécselését, a varjak röptét, a feketeregők énekét figyeli. Később pattogatott kukoricát vásárol a bódéból, és a pad köré szórja. A bódé előtti sorban épp a sörért érkező férfi elé áll.

Mire a férfi szokásos helyén elheverve végez kétfogásos ebédje első sörével, a nő köré már rajnyi madár gyűl. Hangosan perelnek egy-egy szem kukoricáért. A második fogás közben a férfi a pad körül

zajló jeleneten szórakozik. Desszert gyanánt megbámulja a nő dekoltázsát, csetint a nyelvével, és elbóbiskol.

Kora délután – amikor a város irodáiban elérkezik az ebédszünet ideje – idősödő, öltönyös férfi érkezik. Autóját a füre parkolja, határozott lépteivel elől szétrepennek a madarak.

– Szia, órák óta várlak... – ugrik fel a nő. Szépen mosolyog, az arca kipirul, szoknyájába belekap a szél, de ennyi nem elég ahhoz, hogy befejezhesse a mondatot. Az öltönyös alak fojtott hangon vág a szavába.

– Mondtam már, hogy nem tudok jönni nap közben!

Körülnéz, de senkit nem talál, akitől tartania kellene. Mégis megjegyzi:

– Egyáltalán, hogy képzelted, hogy ide rángatsz? Rengetegen sétálnak erre.

– De... olyan szépen süt a nap. Hiányoztál!

– Ne bolondozz! Nincs időm a gyerekeségeidre!

– Úgy szeretem a folyóparton. Lehet, hogy valójában nem is ember vagyok, hanem sirály... Na?

– Megint hülyeségeket beszélsz!

– Elmegyünk ebédelni?

– Teljesen elment az eszed? Ha valaki meglátna...

Az öltönyös férfi közben az óráját bámulja. Magában számol.

– Mennem kell! Nincs időm ilyen számárságokra! Azt hittem, valami fontos. Ne hívj többet, majd hívlak én. Este... vagy holnap este vagy holnapután. Addig vásárolj egy új harisnyát, és húzz új ágyneműt.

Két bankjegyet csúsztat a nő táskájába, aztán szó nélkül beül az autóba, és elhajt.

Sirály, mi? – húzza össze szemét, a korábban szétrepennő madarak szárnyshogására felriadó, sörösüvegek között heverő férfi. Azt eddig is tudta, hogy nem énekes madarat követett, de hogy pont sirály lenne... Feláll, lesimítja borzos haját,

leporolja ruháját, cipőjét nadrágszárába törli, megdörzsöli borostás arcát, aztán leül a pityergő nő mellé.

– Ne bánkódjék, jönnek még szebb idők.

– Mit akar?

Meg is ijedhetne a nő, felpattanhatna, elrohanhatna, de nem teszi. A madarak megnyugtatták.

– Elmondanék egy-két dolgot, ha megengedi.

– Minek?

– Szeretném. Mondhatom?

A nő hallgat.

– Szóval, higgye csak el, lesz jobb. Ne bánkódjék. Lassan rendbe jön majd az élete. Családja is lesz. Persze nem olyan, mint amelyet kislány korában álmodott. Sem herceg, sem fehér ló. De szép lesz, meglátja. Hazugság is lesz, gyűlölködés is, válás is. De magácska talpra áll majd. Mert van magácskában valami, valami... Valami olyan, ami miatt éppen most még egy történetet is írnak magáról, és úgy lenne becsületes, hogy beismerjem, magácska miatt még én magam is benne leszek abban a bizonyos történetben. Ezért mondom hát mindezt el, mert a történetben is így íródik majd, és ha ott így esik, akkor kár lenne, hogy valójában ne így történjék.

A nő hallgatja, de nem figyeli a szavakat. Szárnysuhogás tölti be a fülét. Folyót lát maga alatt, aztán a folyó végén a tengert. Csak a sós illatot nem érzi. Helyette a napok óta mosatlan ruhák szaga csapja meg az orrát. Abbamarad a szárnyshogás.

– Miről beszél?

– Megmondtam a jövőjét, kisasszony, drága.

– Igen?

– Boldogság, család, két gyerek.

– Ne hülyítsen már!

– Pedig így lesz!

– Mitől olyan biztos benne?

– Attól, hogy a kisebbiknek én leszek az apja.

A nő megtörli a szemeit. Most nem zavarja, hogy elkenődik a szemfestéke. Végigméri a férfit, és csak alig fintorodik el. Kis gondolkodás és alig észrevehető vállrándítás után előhúzza táskájából a korábban kapott két bankjegyet. A férfinak adja.

– Vegyen ki egy szobát valahol. Zuhanyozzon le. Új ruhákat is vehet. Még buszjegyre is elég lesz talán, és fodrászra... fodrászra mindenképp.

A férfi elveszi a pénzt. Ingzsebébe gyömöszöli.

– Bemutatkozhatna legalább.

– Örömmel! – mosolyodik el a férfi, aztán feláll, és meghajol. – Hegyi Kornél – mondja – madárjós.

VÍZI TÜNDE Szubimágó

Ljudmila Ulickaja 2011-ben megjelent *Imágó* című regényét Borisz Paszternak *Zsivagó doktor*ának párjaként tartják számon. Ez utóbbi 1905 és 1929 között játszódik, míg az *Imágó* a Sztálin halála utáni időszakban, 1953-tól; a zárójelenetben 1996-os dátumjelölést találunk.

Az Ulickaja-regény orosz címe *Zöld sátor*, az író elmondása szerint azért, mert a kiadójának senki nem ismerte az imágó szó jelentését. A regény szerveződését tekintve találonak tartom, hogy magyarul az *Imágó* címet kapta. A különböző biológiai metaforák szövegszervező szerepét nagyon hangsúlyosnak látom a regényben. Úgy hatnak, mintha lefektetnék a főszereplők alakulóban levő sorsának teoretikus alapjait. Viktor Julijevis, Ilja, Miha és Szanya középiskolai irodalomtanára használja a metamorfózis, imágó (a rovarok utolsó fejlődési fázisa, melynek során egészen kibújnak a bából), neoténia (az egyedfejlődés során a kifejlettek megtartják a faj némely fiatal egyedeire jellemző sajátosságait) kifejezéseket.

„De miért van az, hogy ez a metamorfózis nem ment végbe mindenkinél, sőt inkább csak a tanítványai kisebb részénél? Mi a lényege a folyamatnak? Az erkölcsi érzék kialakulása? Igen, persze. (...) Lehetséges, hogy a homo sapiens, értelmes ember is átél valami affélét, mint a neoténia, amelyet a férgenél, a rovaroknál és kételtűeknél figyelhetünk meg? (...) – Tudom én azt, hogy fiziológiai értelemben az én kamaszaim teljesen kifejlett egyedek. Hogy úgy mondjam, imágók.”

A kifejlettség kritériumait biológiai-lag természetesen a szaporodás képessége alapján határozhatjuk meg, a kérdések azonban elindítják azt a felvetést is, hogy az értelmes ember esetében is kimeríthető-e ez ennyiben. Viktor Julijevis barátjával, Miskával folytatott beszélgetésében a minőségi kritériumok behozásával fordítja a javára a vitát, vagyis az iniciációt a tudatossággal, önállósággal és a felelősségvállalással hozza összefüggésbe: „Miska, azt te is csak elismered, hogy bábok, kifejletlen emberek, kamaszok társadalmában élünk, akik felnőttnek álcázzák magukat.”

A fejlődés, kifejlettség, tudatosság problematikáját vizsgálva tekinthetjük az Ulickaja-regényt a *Zsivagó doktor* folytatásának. Paszternaknál is felmerül a kamaszság kérdése, csak nincs ilyen erős teoretikus háttér: „A serdülőkornak át kell esnie a tisztaságszenvedély különböző válfajain. De ezek túlzásba viszik, nincs még elég józan eszük. Rettentő különcök és gyerekek” (Borisz Paszternak: *Zsivagó doktor*).

Kettős éle van ezeknek a fejlődéssel kapcsolatos metaforáknak. Meglátásom

szerint elsősorban az egyedek egyének-ké válásának folyamatait vizsgálja, másodsorban azt érzékelteti, hogy milyen hatalmi viszonyok határozzák meg a történetek alakulását, a politikai rendszer hogyan korlátozza az individuumot. A biológia metaforáinak használata egy olyan térbe helyezi a szereplőket, amely egy követhető, uralható és befolyásolható rendszer elemeivé degradál. És itt érhető tetten a két regény szereplőinek alakulása/alakíthatósága közötti különbség.

Mindkét műben fontos szerepet kap Paszternak *Hamlet*¹ című verse. A *Zsivagó doktor*ban a címszereplő verseként jelenik meg, az *Imágóban* pedig a *Hamlet árnya* című fejezetben kap nagyobb szerepet (de többször is megjelenik a regényben), a Viszockij-előadás elején hangzik el. A regényekben megjelenő Hamlet-figurák különbözőségéből adódik az, hogy Zsivagó beletörődő, az eleve kitervelt cselekmény szereplője, az Ulickaja-szereplők ehhez képest különböző irányú változásokat mutatnak, ha úgy tetszik, itt többféleképpen lázadó Hamlet-figurákról beszélhetünk. Ezzel magyarázható az is, ahogyan elbeszéléstechnikailag egységes külső elbeszélő jeleníti meg Zsivagó doktort, míg Ulickajánál szereplőközeli elbeszélést érzékelhetünk: a különböző fejezetekben hangsúlyosabb szerepet kapó szereplőkhöz közeledik az elbeszélői hang.

Az Ulickaja-regény szereplőinek alakulását egymással kontrasztív viszonyban figyelhetjük. Ilja, Miha és Szanya és a hozzájuk tartozó hangsúlyos női szereplők, Olja, Aljona és Anna Alekszandrovna kontrasztjában. A fiúk egy osztályba járnak, ugyanaz a tanár ébreszti fel bennük a tudásszomjat (Viktor Julijevis), ők ezt különböző tevékenységekre specializálják. Ilja a fényképészetre, Miha az irodalomra, Szanya pedig a zenére. A politikai rendszer ellen való fellépéseik a szamizdatirodalom terjesztésében és létrehozásában a leghangsúlyosabbak. Ilja és Olja ebből élnek, később Miha is csatlakozik hozzájuk. Szanya az egyetlen, aki kívül marad, a zenei szerzetességet választja. Mihát kényszermunkára ítélték a szamizdatos iratok terjesztése és tatár demográfiai feljegyzések miatt, amelyet a *Zsivagó doktor* szamizdatkiadásába rejtett. Szabadulása után nem sokkal öngyilkos lesz. Az *Imágó* című fejezetben olvashatjuk Miha öngyilkosságát, és itt jelenik meg másodsorban az imágó textuális elemként: mielőtt kiugrana az ablakon, kétszer elmotyogja: „imágó, imágó”. A vers, amelyet búcsúlevélként hagy, összezseng a *Hamlet*tel: „Jövőmet fénybe vonva, nap hevében, / A hitvallásom büszkén zengi el: / Nem árultam el senkit semmivel. / Barátaim, imádkozatok érettem.” És nemcsak összezseng, hanem Mihára formálja át a paszternaki Hamletet.

A két regényben megjelenő Hamlet-figurák együttesen rajzolnak ki egy huszadik századi Jézus-képet. Egy olyan Jézusét, aki nem mások bűneiért, hanem azok miatt hal meg, a hatalom a trascendencia profán képévé válik. Zsivagó szabályok szerint él, „és ez a leg-

főbb szabály”, de ezek már nem olyan módon vonatkoznak a közösségre, ahogyan az evangéliumi szabályok, hanem egy kollektíva rendszerének működési szabályai, amelyek kizárják az individuális törekvéseket, az egyént minden lehető módon korlátozzák. Zsivagó a nem-cselekvő, nem-megváltó Imago Christi. Miha megöli magát, hogy megszabaduljon mások bűneitől, cselekvő, de csak önmegváltó. Ilja és Olja ketten írnak le egy olyan ívet, amely több ponton is köthető a keresztény megváltástörténethez. Mindketten alakítói és formálói a környezetükben élő embereknek, morális szabályokat működtetnek a rendszerével szemben, és cselekvők, bizonyos értelemben megváltók is, egymást váltják meg. Aljona és Szanya figurái által válik kontrasztívvá a szereplők rendszere: ők nem vállalnak közösségi szerepet, így nagyobb hasonlóságot mutatva Zsivagóval. Szanya a zenében keresi a működő rendszert, Aljona, pedig, úgy tűnik, nem is keresi, passzív részese, páciense lesz a cselekménynek.

Ulickaja regénye tehát egy olyan hatalmi rendszer szereplőit mutatja meg, amelyben korlátokat vonnak az imágó-lét köré, pontosabban ennek lehetőségeit. A szubimágó, melyet írásom címéül választottam, olyan rovari állapotot nevez meg, amelyben a rovar már teljesen kifejlett, de még nem ivarérett, ezért csak egy újabb vedlés után lehet imágóvá. Az *Imágó* narratív beavatkozás a vedlésbe, kérdés, hogy lehetséges-e teljesen imágóra bontani ezeket a történeteket.

Ljudmila Ulickaja: *Imágó*. Magvető, Budapest, 2011.

Jegyzet

¹„A zaj elült. A szinpadra kiléptem/ Az ajtó szögletének vetve hátamat. / Messzi visszhangokat halászva tán megértem, / A kor, amelyben élek, merre tart. / Rámnehezedett az éj homálya, / Ezernyi látszó csillan róla rám — / Atyám, ha lehet, tekints e fohászra: / Múljk el ez a keserű pohár. / Szeretem szívós, szép szándékaid, / S a szerepet játszani kész vagyok. / De már egy újabb dráma készül itt, / Amelyből kimaradnom volna jobb. / Ám a cselekmény eleve kitervelt, / S az út végét elhagyni nem lehet. / Magam állom a fari-zeus-tengert. / Élni — nem leélni kell az életet.” (Fordította: Gömöri György)

Lege Artis névvel új kritikarovatot indít a *Helikon*. A rendszeresen jelentkező rovatban azok a pályakezdő kritikusok kapnak helyet, akik részt vesznek a BBTE Magyar Irodalomtudományi Intézetében működő *Láthatatlan Kollégium* műhelymunkájában, így e rovat ennek a szakkollégiumi munkának a lenyomata is. (A szerkesztő)

Vízi Tünde 1990-ben született Csíkszeredában. Jelenleg a BBTE Bölcsészkarának III. éves, magyar szakos hallgatója.

MÁTHÉ SZABÓ MAGDA

Emlékeim

„Édes gyermekem, régi tervem, hogy leírom neked mindazt, amit az én drága szüleimről és azok családjáról tudok, hogy maradjon meg legalább ennyi róluk a Te emlékezetedben. Mikor eljött a várt nyugdíjazás, nekikezdtam a munkának. Nem sokat írtam, évekre félretettem azt, amit megírtam, és csak jóval később, Édesapád halála után, mikor magamra maradtam, fogtam ismét hozzá.”

Így kezdődik egy emlékirat, aminek szerzője anyám, Máthé Szabó Magda, magyar-francia szakos tanárnő (1907-1982). Az irodalomtörténet valószínűleg nem, vagy alig tartja, tartaná számon ezt a több mint 100 oldalas visszaemlékezést, aminek értékét – túl kortörténeti dokumentum jellegén – az adja meg, hogy a szerző, Kuncz Aladár – (baráti körben Dadi) – unokahúga volt.

Felpillantok az írásból: szemben velem, az íróasztal mögötti falon Kuncz Aladár anyámnak dedikált fényképe: Magdusnak igazán szerető nagybácsijától, Dadi Kolozsvár 1924. júl. 3.

A fénykép mellett apámról, Jancsó Elemerről készített Nagy Imre-rajz.

Elszoruló szívvel lapozgatom újra és újra az „emlékezéseket”, az üzeneteket a túlvilágról: visszakopog egy másik dimenzióból a régi Erica írógép, melyen már múltba és emlékekbe menekülő, nagybeteg anyám ütötte a bilentyűket: „anyai résztől a Kunczoktól származunk...”

A kiadásra szánt Napló (?) melyik részét nyújtsam át az olvasónak? Nehezen tudok dönteni, hiszen minden érdekes (ahogy egy fiatal „jó házból” való lány találkozik az Élettel....., vagy semmi sem az, mert ugyan mennyiben érdekes, hogy egy fiatal lány a 20. században... Ha nem is találomra, kiválasztok egy részt a Naplóból. Talán azért is, mert anyám sokat mesélt Párizsról.

Kuncz Aladár kijárt anyámnak egy franciaországi ösztöndíjat. És a francia szakos ifjú hölgy, Kuncz Aladártól kísérve, elutazott külföldre....

Jancsó Miklós

Grenoble-ban én bevonultam a Protectionba (Protection de la jeune fille), ahonnan este 7 óra után nem lehetett kijönni. Dadi egy panzióba ment, ahova Bányai Laci vitte el. Grenoble-i tartózkodásáról Bányai Laci a *Kitárul a világ* c. könyvében számol be (...). Megérkezésünk másnapján értem jött a Protectionba. Én türelmesen vártam, eszembe sem jutott, hogy kimenjek körül-

nézni. *Le rouge et le noir*t olvastam, Stendhalnak regényét, amit Dadi megvett nekem. Emlékszem, hogy meg volt lepve, bizonyára azt várta: alig várom, hogy egy kicsit bebarangoljam a környéket, ismerkedjem az idegen várossal, mely hónapokra otthonom lesz. Kaffka Margit példáját említette, aki Párizsban, míg kint a tömeg Jún. 14-ét ünnepelte az utcán, ő nyugodtan olvasott szállodai szobájába. A 20 éves diáklány és a befutott író egyformán reagált a külső világra.

Grenoble-ban együtt kerestük fel Stendhal szülőházát. Dadi, mint Bányai említi, a könyvtárban Stendhalról szóló monográfiákat lapozgatott. 1929. febr. 15-én Párizsba hozzám írt levelében tanácsolja, hogy menjek el a Rue Vaugirard-ba, a Hotel Malherbe-ba (Anyám és Dadi franciául leveleztek, a

Kuncz Aladár – Nagy Imre rajza

levélrészeket magyarul közlöm, anyám fordításában, JM).” Te itt keresheted az én emlékeimet, mint ahogy kerestük Stendhal emlékét Grenoble-ban. Mindez oly messze van tőled és talán tőlem is, aki valami nagyon szépet kell még csinálnom, hogy megérdemljem ezt az összehasonlítást Stendhallal” (...).

Valószínűleg Wanda hatására (anyám lengyel barátnője – JM) fordult meg az én fejemben is, hogy otthagynom a Protectiont. Ezt megírtam Édesanyámnak. Dadi válasza: „...meg tudtam Anyádtól, hogy komolyan gondolsz arra, hogy elhagyd a Protectiont. Nem akarlak befolyásolni, de ebben a pillanatban (és ez a pillanat 2-3 hónapig, sőt tovább tarthat), nem tudok jobb helyet elképzelni számodra, mint a Protection, annak ellenére, hogy bizonyosan nagyon unalmas. Neked nincs pénzed egy jóhírű panzióra, a többiek

elviselhetetlen helyek egy jó családból való fiatal leány számára. Értsd meg jól, nem attól félek, hogy ostobaságokat fogsz elkövetni. De van lelki higiénia is, amit nem nélkülöz könnyen az ember. Az olcsó panziók környezete undorító, még akkor is, ha az ember nem követi a lakók életfelfogását.”

Következett karácsony. Dadi is írt nekem.

„...és neked is, nagyon kedves kicsikém, minden jót kívánok. Légy egészséges, légy mindig becsületes, tanulj meg jól franciául, légy boldog. Ez olyan valami, amiben te nem nagyon hiszel. Tévedsz, kicsi. Nem kell vágni zajos boldogságra. Inkább keresni kell az összhangot az ész és a szív között. Légy jó, légy nagylelkű. Vannak emberek, akik mindenáron nevetni akarnak, feltűnni, nagy gesztusokkal élni: a fájdalmat is vállalhatják, ha zokoghatnak és nagy jeleneteket rendezhetnek. Ne keresd és ne várd ezt az életet. Légy elégedett a mosollyal, maradj inkább az ismeretlenségben, élj bensőséges baráti körben, és ha vállalni kell a fájdalmat, csak egy kis könnyet őrizz meg a szemedben. De akkor se felejts el mosolyogni. Mindig így kell gondolnod rám, akkor is, mikor nem leszek többé. És így kell nézned az élet kis és nagy eseményeit, mely mindenek ellenére megéri, hogy végigéljük.”

Milyen boldogságot okoztak a hazulról jött levelek. Mikor lementünk ebédelni, a tányérunk mellett találuk őket. Édesanyám és Dadi szorgalmasan írtak, s ezáltal megkönnyítették az első idők magányosságának elviselését. (...)

Dadi beszámol leveleiben az otthoni eseményekről. 1929. febr. 4-én keltezett levelében a következőket írja: „Holnap előadást kell tartanom a teológusoknak Szabó Dezső kritikáiról. Ő nemrég megtámadta Makkait, azelőtt Tamásit és Benedek Eleket stb. Ne félj, objektív és gentleman leszek, annak ellenére, hogy megvetem ezt az embert.”

A Pestre való végleges visszatérést többször is említi leveleiben. Végig magyar állampolgár volt, és a tanári fizetését is folyósították. Az egész összegyűlt pénzét kölcsönadta Szász Böskének (20 millió pengő), aki egy panzióba fektette, ami csődbe ment s Dadi minden pénze ottveszett. Mikor a *Fekete kolostor*ért járó honoráriumot megkapta, szomorúan mondta, hogy az egész rá fog menni a betegségére. Azt hiszem, a temetése, a koszorúk, a síremléke is ebből jött ki. Se a pénzt, se a sikert nem élvezhette.

„Így, kicsikém, le kell mondanom az utazásról. Nagyon sajnálom, nem csak magamért, de különösen ér-

>>>>> folytatás a 14. oldalon

>>>>> folytatás a 13. oldalról

ted. Másképpen ismerted volna meg Párizst, ha én ott vagyok. De Párizs olyan gazdag. És talán jobb, ha az ember lépésről lépésre ismeri meg gazdagságát. Én is így csináltam. És bár szegény voltam, mikor először ott voltam, mégis az a két utolsó hónap aranyos csillogásban él az emlékezetemben.

Több levelében említette, hogy néhány hónapot szeretne Párizsban tölteni. Dátumokat közöl, határidőket tűz ki. Egyik levelében súlyos torokfájását említi, ami miatt el kell halasztania az utat, de amikor egészséges volt, akkor sem szánta rá magát az utazásra. 1930. ápr. 12-i levelében végleg leszámol a párizsi út gondolatával. Ha nem is jöhetett, tanácsaival állandó segítséget adott. 1929. máj. 15-i levelében írja:

„Párizsban – mindennek ellenére – megvan a vonzóereje és alkalmas arra, hogy ambíciókat tápláljon. Hasonlíthatatlan város, ha ott az ember akar és tud tanulni... Jól teszed, hogy kimész Párizs környékére. Ne felejtse elmenni Versailles-ba, Fontainebleau-ba. Fejleszd látási érzékedet, foglalkozz kissé a képzőművészetekkel és igyekezz megérteni a szépségüket. Egy templomnak, egy képnek, egy erdőnek a szépségét. Ezt szándékosan mondom neked. Te tudsz gondolkodni, élvezni egy gondolat szépségét, de nem értékeled eléggé a látási és hallási szépségeket (képzőművészet, zene). Párizsban alkalmas van arra, hogy nevelj a szemedet. Láss, nézz és figyelj meg! És amikor hazajössz, beszélünk arról, amit láttál.”

Ugyanebben a levélben írja, hogy menjek el a Vaugirard utcába, a Malherbe szállodába, keressem a régi tulajdonosokat, akiké 1919-ben volt a szálloda és ha megtalálom őket, adjam át szívből jövő üdvözlését.

„Ez az én utcám. Több mint egy évig laktam ott. Ennek a szállodának az ajtaján léptem ki 1914 augusztusában reggel 5 órakor, hogy búcsút mondjak Párizsban és az életnek – 5 évre. Barátaim, akik arra járnak, azt írják nekem, hogy még mindig hallják a Cinquantine dallamát, amit gordonkán játszottam. Ez az én utcám...”

(.....)

1930. ápr. 22.

„Nagy örömmel olvastam, hogy állandóan igyekszel művelődni. Különösen az tetszik nekem, hogy a kultúra alatt nem értesz egy csomó ismerethalmazt, hanem egy sajátos lelkiállapotot, amely által az ember képes szemlélni az életet, az embere-

ket és a dolgokat nemes és felsőbbrendű szempontból. Hidd el nekem, ez is egy vallás, ha nem is olyan primitív, mint amit általában vallásnak neveznek. Nem kell arra gondolni, hogy az ember csak a kis nővérek és az egyszerű lények módján lehet vallásos. Az, aki ma – férfi vagy nő – esztétikailag és filozófiailag művelt, eljut, meg vagyok győződve, egy olyan mély és egyszerű életfelfogáshoz, mint az apácák, anélkül, hogy szellemi értékeit csökkentené és megelégedné a hit és az élet annyira primitív formáival. A te utad, kicsikém, egy kicsit hosszabb, mint a vallásos lelkeké, de elvezet az is egy olyan lelki harmóniához, mely többet ér, mint az övék, mert a lélek munkája által kapja meg az ember és nem ösztönösen.”

(Majd később, néhány sor a *Fekete kolostorról* – JM)

„...Megírtam a fogságomról szóló könyvem egy fejezetét. A címe: *Haláltánc Ile d'Yeuben*. A *Helikon*ban fog megjelenni. Áprily nagyon megvan vele elégedve. Azt mondja, hogy sohasem írtam ilyen jót (ezek az ő szavai) és meg van győződve, hogy magam sem tudom az értékét annak, amit írtam. Lehetséges, mert majdnem önkívületben dolgoztam, és egy sort sem olvastam át. Úgy adtam át a kéziratot Áprilynek, anélkül, hogy megszámoztam volna az oldalakat, mert nem mertem még egyszer elolvasni azt, amit meg kell írnom.”

Ezt az idézetet közölte Édesapád *Kuncz Aladár* c. nagyon szép írásában, mely az *Utunk* 1966-os évkönyvében jelent meg. Mikor Áprily 1962-ben Kolozsvárt járt és minket felkeresett, megmutattam neki ezt a részt. Nem felejttem soha ezt a délutánt, mintha „szellemet” idéztünk volna, a Dadi emléke olyan jelenvaló volt, még akkor is, ha nem kimondottan róla beszéltünk. Mikor Áprily elment, megcsókolt engem, s kért, írjam le neki ezeket a sorokat. Én leírtam. Visegrádról köszönte meg nekem:

„Köszönöm drága emlékü barátomnak ezt a néhány mondatát, melyet szíves volt a francia nyelvű levélből számomra lemásolni. Szeretettel köszönti Áprily Lajos. Visegrád, 1962. okt. 16.”

(....) Dadi ír arról a kétségről, mely az alkotói lázban elfogta. 1931. okt. 8-i levelében írja:

„Néha pesszimista pillanataim vannak. Minden untat. Még a munkában sincs örömem. Már 400 oldalt írtam, ez majdnem két kötet. Nem tudok róla semmit mondani, hogy jó lesz-e vagy sem.”

Jan. 24-i levelében írja: „Most nagyon sokat dolgozom. Négy nap óta ki

sem mozdulok itthonról betegség ürügyén, de valójában dolgozom. 500 oldalas fogságomról írt regényemből csak 6-7 fejezet van hátra. Az egész műnek mindegy negyede. Képzelted, mennyire sietek, hogy befejezzem. Ha Isten segít, február végéig kész leszek. És hogy panaszkodjam is. Azt hiszed, tökéletes harmóniában élek? Amit csinállok, nagyon nehéz, anynyi nyugtalanságot okoz és egyedül, egyedül vagyok.”

(És a legutolsó levél a kórházból, testvéréhez – JM)

„Édes jó Vili!

Az útleveledet vedd ki, Drágám – ha valóban nélkülözhetetlenné tudod magad otthon tenni. Jun. 15. táján gondold arra, hogy felgyere. Erre az időpontra számítok Rád, mert addig kibírom, kivéve ha operálnak”. (olvashatatlan szavak, JM)

Édesem, öllelek Mindnyájatokat”

1931. jún. 27.-én temették Kuncz Aladárt. (Néhány mondat a temetésről – JM)

Kós Károly által vitt erdélyi fenyőkből koszorút csináltak, s nagy koszorú készült a marosvécsi tölgyek leveleiből, amik alatt a Helikon megalakult. Rengeteg koszorú volt intézményektől és magánosoktól. Gyászbeszédet hangzottak el, Krenner Miklós, Kós Károly, Móricz Zsigmond, Schöpflin Aladár, Mohácsi Jenő tartottak búcsúbeszédet. A temetésről készült képek elvesztek. Laci, ahogy a koporsó mellett állt, úgy nézett ki, mintha Dadi maga állt volna saját koporsója mellett.

Azután hazajöttünk. Én elrendeztem az íróasztalát, amelyen megírta a *Fekete kolostort*, s amelyen én is írtam róla szóló emlékeimet. Az én leveleim, újságpapírba csomagolva, ott voltak az egyik fiókban. »Nem akarom, hogy azt mondja a lányod, hogy ellógtattam a leveleit« – mondta Anyukának, Párizsból való hazatérésem előtt.

Több tennivaló nem volt. A hozzám írt leveleit még lemásoltam. Nagyon egyedül maradtunk.”

Itt fejeződik be anyám írása. Talán egyszer teljes terjedelmében olvasói asztalra kerül azokkal a Kuncz-levelekkel együtt, amiket anyám féltve őrzött, és amelyekről így rendelkezett: „halálom után hamarabb, mint 30 év, ne publikáld ezeket a leveleket. De akkor sem fontos... meglátod...”

(Elhangzott a Kuncz Alapítvány emlékező estjén az író halálának 80-ik évfordulóján Budapesten 2011. jún. 15-én.)

ANDORKÓ JÚLIA

Az örökké bohóckodó lét természetéről

Keskeny, fekete kötet, a Magvető igényes kiadása. A kalapos, lehajtott fejű, mezítlábás férfi figurája a borítón igen csak elfoglalt, figyelmének mozdulatai átszarmaznak az olvasóba. Leguggolva, ölbe véve a könyvet, kinyitni, olvasni azt.

Nem nevezném még a cím hatására sem bohócnak a borító figuráját. A kékes felvétel, mely a belső borítón fehér-fekete, a kalap és a bő kabát, a háttér színházi térre emlékeztető nyitottsága gazdagabbá teszi az alak dimenzióit, amelybe nem csak a vásári cirkuszosok piros orrú bohóca fér bele. Talán a cím ekphraszisa...

Ezt a dimenziókbeli gazdagodást erősíti fel a fülszöveg és a két belső címlap: a fülszöveg¹ bohócmosolyra vonatkozó két jelzője a bohóc kettősségét, a nevetetést szolgáló festék alatt meghúzódó fájdalomra hívja fel a figyelmet. Az első címlap megismétli a borító írott szövegét, míg a második belső címlap már hozzátesz ehhez. Eszerint a kötet a 2003–2009 közt íródott divertimentók és impromptuk gyűjteménye, tehát „bohóckodó”, szórakoztató és rögtönzést sem nélkülöző szövegek csokra.

A versek lírai történeté állnak össze a három fejezettagoló cím hatására: a *Búcsú az angyaltól* versei Dsida alakját állítják középpontba (de nem csak), azt a bölcs derűt búcsúztatják, amely a *poeta angelicus* védjegye. A *Cantus firmus* versei a szövegköziség révén neves költő-elődök szavát mutatják fel változatlan-ként, melyek az alcímbe divertimentók és impromptuk alapjai. A *Gloria mundi* versei a latin közmondás ideértett igéjét közvetítik, ám e múlás-változás valójában a lét természetéhez, örökkévalóságához s nem változatlanságához tartozik.

A kötet darabjai egyenként is, de együtt különösen érzékletessé teszik a címet. A Weöres-féle *tojáséj* tömörségéhez mérhető a cím jelentésbeli sűrűsége.

A könyv első részét egy Kosztolányi-mottó vezeti be: „Láttál-e roppant fényt a magasban?” A mottó a kötetkezdő, Láng Zsoltnak ajánlott vers záró szakaszára rimel, megidézve a (kevesek által) szavak révén megközelíthető angyali magasságot. „Testvéri végtelen virrad ránk esti tájul: / Szavak fölött a lét, mint szent, egzakt orom, / Lobog, s figyeld, a hűlt terekben mennyi fájl hull!”

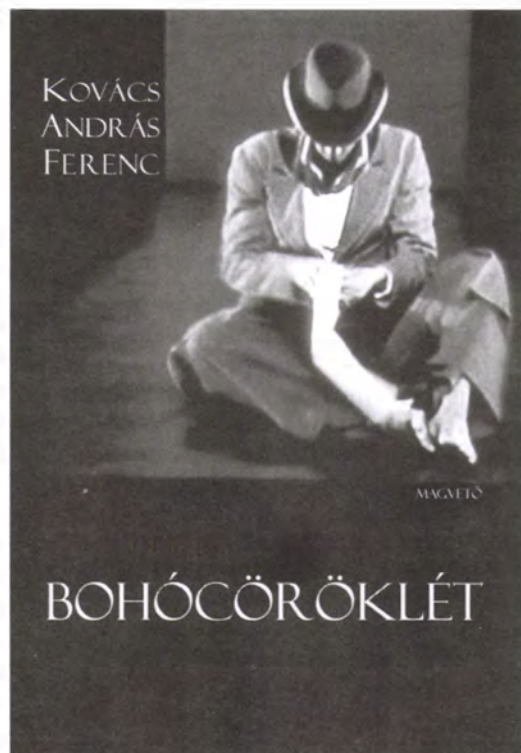
A *Könyvvásárok könyvvására* szójátékot sziporkázó kavalkádja a felszínes, a köznap, a megélhetés, a Kölcsönt idéző balsors (no meg a versforma, nótajelzés), a múlt, a vásárló-olvasó s az editor közt evickelés közben ad némi fogalmat az angyaltól való búcsúzás esetleges mikéntjéről. A lírai történet folytatódik,

születésnapoktól halálokig, könyvhetek és Írók Boltjában röppenő szavakból (is) szület(het)ő barátságok teremtik meg a kontextusát, vezetnek fel a fejezet címét adó kurta ciklus, a *Búcsú az angyaltól* Dsidának ajánlott öt versét. Az öt vers akrosztikonja valóban főhajtás a hunyt mester előtt: az AVE DSIDA JENŐ ADIEU KAF szavakat olvashatjuk ki a versfőkből.

Az hommage alkotójának nevét rejtő háromszakaszos a borító hátlapján is olvasható: kiszakadva az eredeti, Dsidát megidéző versfüzér szövegkörnyezetéből, az időtlenség általánosulása, a teljes élet megragadásának igénye válik hangsúlyosabbá, rávetül a kötet egészére is, amely a fülszöveg szerint elhallgatások, rögtönzések, alkalmi futamok gyűjteménye.

A lírai történet lassan-lassan naplótörredékké válik, a megformált személyes lét mérföldköveit és látszólag jelentéktelen pillanatait felölelő sorok a maguk szeszélyes törvényeit követve örvénylenek bohócköröklétté. A csodálva tisztelt Dsida, korábban megteremtett alteregók kísértései, a *Cantus Firmus* fejezetben megidézett, a KAF-i szűrőn átválogatott, átszemélyesített költői, a *Gloria Mundi* számvetései és szembesülései, születésnapjai, költőzései mind-mind arcai/megnyilvánulásai, felvillanásai eme bohóckörökmű, hideg terű örök létnek. („S nincs túl, csak élni mindent, és élni minden arcot.” Túl. Élni minden arcot.) A naplószerűséget a megteremtett személyes élet jegyeinek felvillantása is erősíti (az idő múlására való reflektálás, születésnapok, barát halála, redaktorok, editorok, költőelődök és költőbarátok, Írók boltja, könyvhét, költőzések, volt és jelenlegi lakhelyek beemelése a szóvilágba stb.).

A kötet külső, vásárlói szemeket csalogatóan fényes borítójának fülszövege, mely arra enged következtetni, miszerint az egybegyűjtött versek, természetükből kifolyólag, nem egykönnyen interiorizálható interpretációi a lét partitúrájának. A kötetzáró *Impromptu*, *Op. 50*, amely már elhelyezéséből következően is viasszagárzó erejű, látomászerű, „hangok s elhallgatások” megszólaltatója, ahogyan azt a fülszöveg is előre bocsátotta. E két pillér közt az alkalmi futamok sorjáznak, talán valakiknek valóban alkalmatlan játszadozásokként, de mindenkor „a túl könnyed s túl nehéz... bohócmosoly” leképeződéseiként. Egy művészi-emberi lét esetlegességein túl az emberien egyetemes kap hangot, pontosabban szót. A kötet lét körül való forgolódásának eszköze és módja a szó. A szóvirágzások, a felvilágosodás korá-

nak megidézett nyelvezete, Esti Kornél szócsoportjai, Rudika papagáj és a család beszélgetései, a harmadik egység mottója („Nincs is szavam.” Pilinszky) a létezés nyelvszerűségét állítják előtérbe („Márpedig / Ami történik, ami megtörténhet, az szinte / Önmagától összeáll, mondják, a nyelvből, / Az emlékezetből, az elmondhatatlanból...” *Csomolungmai márvány*).

Az ambroziánus szonett által invokált mindenség atyja is szavak által közelíthető meg. A lét azonban nem ragadható meg a szavakkal, hisz „szavak fölötti”, ám a költemények alapján a szó tűnik legmegfelelőbb megközelítési módjának. A létezés világa áll a legközelebb a léthez, még ha ezt a világot a redaktorok pálcája alakítja is, még ha ez a világ nem is más, mint „elharapott nyelv, dagadás, sós, idegen hab a szájban” (*Gloria Mundi. Hommage á Paul Celan*).

A léten, létezésen fogást találni mindenkor probléma volt, s lesz ezután is. (A közhelyek maguk is bohócként viselkednek: nevetségesek, ugyanakkor ha sikerül a megkopottságukat fellebbenteni, kitűnik néminemű közük az igazsághoz, igaz voltukban kényelmetlenek, nehezek.) A szó kézenfekvő, nemcsak közhelyek alapanyagaként, hanem a lét fénytörőjeként is (a kötetben megmutatkozó) bohócsága okán is.

Kovács András Ferenc: *Bohócöröklét*. Magvető, Budapest, 2011.

¹„Ezek a versek voltaképpen a *Sötét tus*, néma tinta darabjaival szinte párhuzamosan íródtak, álltak össze könyvvé – alkalmi futamok, alkalmatlan játszadozások, hangok s elhallgatások, rögtönzött kódák, záratok, hiányjelek, rejtett cezúrák a lét partitúráján – nem tudni, miért túl könnyed egy fölmeszelt bohócmosoly.” Marosvásárhely, 2011. január 11-én (Kovács András Ferenc)

GYENGE ZSOLT

Berlinálé 2012: a király két szeme

KINEMATOGRAF

Szájtátva olvastuk tavaly áprilisban a cannes-i résztvevőlistát, ahol az évtized legjobb mustráját ígérve tolongtak a művészfilm-világ sztárjai, hogy végül néhány kivételtől eltekintve komoly csalódást okozzanak. Persze ez természetes a fesztiválkörforgásnak abban a rendszerében, amelynek középpontjában vitathatatlanul Cannes áll – a másik két nagy (Berlin és Velence) csak akkor kapja a filmeket, ha a franciák visszautasították, vagy mondjuk mégsem készülnek el a filmmel időre. Többek között ez az oka annak, hogy az igazán nagy nevek közül sokan azért nem küldik Berlinbe a filmjüket, mert még reménykednek a cannes-i meghívásban.

Idén azonban a Berlinálé, igaz, csak a filmművészet felső-középmezőnyéből szemeztetve, meglepően színvonalas programot biztosított. Megrázó, vizuálisan igényes, sokszor vitákat gerjesztő filmekre bukkantunk nap mint nap még a Berlinben hagyományosan rossz versenysekción is. A viszonylag kiegyensúlyozott színvonalnak persze ára volt, nagyon formabontó, a határokat kockázatosan feszegető alkotásokkal ritkán találkozunk, de a biztonsági zónán belül mozogva kevesen hibáztak, és többször hozták azt a több mint elfogadható szintet, amit a már említett cannes-i seregszemlén sokszor hiába vártunk.

(Exkurzus a kritika önkritikájáról. E sorok szerzője sok év fesztiváljárása alatt mindig azon tipródott, miképpen is lehet beszámolni egy olyan eseményről, ahol az ember 35-40 filmet néz meg egy hét alatt. Ilyen mennyiségben mindig akadnak kiemelkedő alkotások, de rengeteg közepes és nagyon sok minősíthetetlen darab is – mi legyen a válogatás szempontja? Megemlítsük-e nagy szerzők csúfos bukásait? Ráadásul mindezek mellett megjelennek azok az igazi csemegék, amelyekért egy kritikus valójában fesztiválakra jár: távoli országok ismeretlen alkotóinak olyan műveit lehet néha látni, amelyeknek zsenialitása kiforratlanságuk, esetlenségük ellenére is nyilvánvaló, ám épp ez utóbbiak miatt szinte bizonyosan nem jutnak el Kelet-Európa vérszegény moziforgalmazásába. Mit tegyen ilyen helyzetben a recenzens? Írjon néhány soros szösszeneteket sok filmről, mintegy átfogó körképet adva a filmművészet aktuális[nak tűnő] állásáról, miközben tudja, hogy olvasói elsősorban többségének soha nem lesz esélye ezeket látni? E megoldás sokszori alkalmazása után idén más stratégiát választottam: az egész Berlináléról négy filmet emelek ki, olyanokat, amelyeknek van esélyük eljutni mifelénk, vagy legalább megjeleni az ilyesmire szakosodott kalózdalakon. Íme.)

A bevezetőben említett biztonsági játékokra az egyik legjobb példa a korábbi években *Serbis* (Szolgáltatás) és *Kinatat*

(Mészárlás) című filmjeivel éppen Cannesban feltűnt fülöp-szigeteki Brillante Mendoza, aki lassú, epizodikus struktúrájú, sötét tónusú munkáival időnként az elviselhetetlenség határára merészkedett. Legújabb filmjéhez azonban sikerült megnyernie Isabelle Huppert-t főszereplőnek, és kialakítania egy olyan drámaibb forgatókönyvet, ami legalább nyomaiban emlékeztet a túsdrámák dramaturgiájára, ezért sokkal emészthetőbb szélesebb közönség számára is. A keresztény-muzulmán ellentétéktől (is) feszített országban ez utóbbi (ott egyébként meglehetősen elnyomott) közösség néhány tagja elrabol egy főleg külföldiekből álló jómódú társaságot, ahova a támadás előtti pillanatokban érkezett meg egy segélyszervezet önkénteseként az Isabelle Huppert által alakított nő.

A *Captive* (Fogságban) különlegessége – és ez az, amiben eltér a túsdrámák kliséitől –, hogy a két órás vetítési

katonák miatt lőnek vaktában mindenki-re, aki mozog.

Ezzel szemben nagyon közelről nézzük végig ezt az elképesztő (egyébként megtörtént eseményen alapuló) szenvedéstörténetet, amely a műfaj szabályainak megfelelően végül nem a politikáról, hanem az egymással szemben álló emberek pszichológiájáról, a két szemben álló csoporton belüli szolidaritásról, illetve a hónapokon keresztül összezárt ellenségek közötti közeledésről szól. Mendoza talán azzal hibázza a legnagyobbat, hogy a helyett, hogy bemutatná a borzalmas menekülés sívár mindennapjait is, fordulatról fordulatra halad, és akárhányszor ugrunk az időben, mindig egy fontos drámai helyzethez érkezünk. Pedig ha a kilátástalan menetelés történések nélküli egyhangúságát is megélhetnénk, valószínűleg sokkal mélyebb, felkavaróbb lenne a hatás – de persze nehezen emészthetőbb lenne a film.

Fliegauf Bence (jobbra) átveszi az Ezüst Medvét Asghar Farhadi iráni rendezőtől

idő alatt egyszer sem hagyja el az őserdőkben több mint egy évig bolyongó, egyre kisebb és egyre céltalanabb csoportot. Ennek következménye az, hogy bár a rendező belekever minket egy nagyon lokális konfliktusba, nem veszi fel a mindentudó narrátor pozícióját, és nem magyarázza el a konkrét eseménytől távolabb eső, ám mondjuk a hatalmi harcokhoz közelebb álló momentumok bemutatása révén az egész helyzet kontextusát. Így aztán arról, hogy egyáltalán mi történik, mi az elrablók politikai célja, csak a meglehetősen egyszerű dzsungelharcosok töredékes beszámolóiból értesülünk, és például azt is csak nehezen látjuk át, hogy a kiszabadításukra többször kísérletet tevő

–Hasonló utat járt be a Berlinálén már sokszor szerepelt német Christian Petzold is, aki korábbi szikár, hidegen metsző filmjeinek receptjéhez csupán egy lehetlenyi pírt és csipetnyi szenvedélyt kevert, és máris sikerült egy átélhető, drámai, és mégis rengeteg kérdést árnyaltan felvető, komplex művet alkotnia. Valamikor a '80-as évek elején a kivándorlási kérelem beadása miatt az NDK egyik tengerparti, nagyon vidéki kisvárosának kórházába „száműzik” a címszereplő Barbarát. Ő a kiutalt nyomorúságos lakásban a ház-mesterné figyelő szemei mellett a heti rendszerességgel megjelenő Stasi-ügynökök ház- és testüregkutatását is elszenvedi, munkahelyén pedig hamar ki-

derül, hogy az ugyancsak a közelmúltban oda kinevezett sármos, művelt és intelligens főorvos is (kényszer)besúgó. A film középpontjában a lenyűgöző Nina Hoss által játszott Barbara figurája áll, aki a nyugatra szökés utolsó hónapjaira, a remélt jobb élet oltárán hozott áldozatként, szinte zokszó nélkül, áthatolhatatlannak tűnő érzelmi falat emelve maga köré viseli a megpróbáltatásokat. A történet arról szól, hogy az életének eme hónapjait szinte zárójelbe tevő orvosnő mennyire képes a környezetét és az onnan érkező ingereket eltávolítani magától, mintegy páncél mélyében őrizgetve önmagát a jobb időkre. Az ellenséges pozíciók ellenére a főorvossal kialakuló finom, eleinte szinte még a résztvevők számára is érzékelhetetlen szimpátia, majd pedig a büntetésből rárótt környezet iránti megvetés feloldódása a szakmai és végül emberi felelősségérzetben olyan életszerűen ambivalens helyzeteket hoz létre, amelyekben a fantasztikus színészek arcának egy-egy leheletfinom rezdülése, apró gesztusai vagy hanghordozásuk pillanatnyi megváltozása kötetnyi anyagot mesél a figurákról és a korról, melyben élniük adatott.

Petzold filmje attól erős, hogy mindig egy hajszállal kevesebbet mutat meg és magyaráz el, mint ami a szituációk könnyed, egyértelmű, azonnali megértéséhez szükséges lenne. Így aztán legtöbbször bőven benne járunk már egy jelenetben, mire rájövünk, hogy akkor pontosan hol, kivel és mi történik; az az erőfeszítés, amit az ilyesfajta szerkesztés megkíván tőlünk, olyannyira kiélezi érkeinket, hogy hamar képesek válunk odafigyelni a legapróbb jelzésekre, és Petzold „nyelvét” használva menthetetlenül bevonódunk a súlyos érzelmi és erkölcsi vonatkozásokkal terhelt történetbe.

A *Barbara* számomra azt jelentette az ideai Berlinálén, amit a tavalyin a most zsűritagként közreműködő Asghar Farhadi *Nader és Simin – egy elválás* című, azóta világhírűvé vált filmje: mindkettő egy rendkívül hitelesen ábrázolt, a társadalmi-történelmi körülményeket tudomásul vevő, de azokat személyes regiszterben ábrázoló, mélységesen emberi dráma. Olyan filmek ezek, amelyekből nem csak a bemutatott világról szerzünk ismereteket, hanem kénytelenek vagyunk kicsit önmagunkat is megmérni a mozi sötétjében. De ennek ára mindkettőjük esetében a formanyelvi radikalizmus és a narratív minimalizmus terén kötött enyhe kompromisszum volt.

Ha a *Barbara* az iráni filmnek felelt meg a tavalyi mezőnyből, akkor *A torinói lóval* leginkább a portugál *Tabu* vethető össze. Még akkor is, ha látszólag nem sok hasonlóság van a kettő között, hiszen az ideai mű egy volt filmkritikus második játékfilmje, amely ráadásul Tarr megközelítésével szinte szöges ellentétben műfaji referenciákkal van tele és a mozi mági-

kus intézményének nosztalgikusan ironikus megidézése hatja át.

Miguel Gomes filmje – bár persze többé-kevésbé követhető története van – több szempontból a mozi második világháború előtti (h)őskorára emlékeztet. Egyrészt a fekete-fehér nyersanyag használatával közvetlenül megidézi ezt a kort, másrészt olyan játékosággal kérdőjelezi meg önmaga kifejezési lehetőségeit, amelyről leginkább a húszas évek avantgárd filmjei, és különösen a szürrealisták mozgóképi kísérletei juthatnak eszünkbe. De ugyanígy anyagként használja az '50-'60-as évek modern filmjét (például az Afrikába helyezett *Jules és Jim*-történeten keresztül) és annak elbeszélésből való kiábrándultságát, ám mindezt bevonja a mozi varázslatának szédülete.

Abszurd, mesészerű prologussal indul a film, amelyben egy enyhén zakkant Afrika-kutatót látunk a némafilmek szakadozott ritmusában bejárni az őserdőt, míg egy nap szerelmi bánatában egy krockodil „elé” nem veti magát. Kiderül, hogy ezt az áldokut moziban nézi filmünk első részének egyik főszereplője, aki viszont csupán kései hallgatója lesz annak a történetnek, amelyre a prologus allegóriaként vonatkozott. Ebben az első részben valószerűen ábrázolva kerülnek egymás mellé érthetetlen gesztusok vagy racionálisan össze nem illeszthető momentumok – itt kerülünk legközelebb a szürre-

bennünket a történetek lendülete, a figurák bája vagy éppen a fantasztikus zenei anyag.

Díjak szempontjából a tavalyi Tarr-film idei párdarabja *Fliegauf* Bence munkája, amely a nagy elődhöz hasonlóan bezsebelte a zsűri nagydíját. A 2009-es magyarországi cigánygyilkosságokat dolgozza fel a film – *Fliegauf* ehhez az individuális szintű megközelítést választotta, így nem az átfogó társadalmi-politikai összefüggéseket tárja fel, hanem a személyes traumákat teszi átélhetővé. A *Csak a szél* egy cigány család három tagjának egyetlen napját követi végig, amint azok a korábban a falujukban elkövetett gyilkosságok „árnyékában” indulnak mindennapi útjaikra. Ennek során *Fliegauf* a thriller eszköztárszerét felhasználva olyan feszültséget teremt, hogy minden percben szinte a gyomrunkban érezzük a félelmet, a láthatatlan, de mindenütt sejtett fenyegetés keltette rettegést.

Ez a mű azonban nem csak azért fontos, mert átélhetővé teszi a megfélemlített emberek tapasztalatát, hanem mert apró gesztusokkal, precízen megkonstruált jelenetekkel képes felvázolni a hétköznapi cselekedetekben, attitűdökben és nyelvjátékokban megbúvó rasszizmust. A dögszagra panaszkodó portás vagy a tinédzser cigánylányt a megállónál megfuttató buszsofőr jelenetei hihetetlen pontossággal rajzolják meg a kisebb vagy nagyobb, nyíltabb vagy rejtettebb mindennapi megaláztatások anatómiáját.

Ezzel az időnként vérfagyasztóan erős filmmel szemben csak apró fenntartásaink lehetnek. Az egyik túlzott megkonstruáltsága, hiszen az objektivitásra törekvés közben túl nyilvánvalóvá válik a többféle szempont, a különböző álláspontok, a jó rendőr és a rossz rendőr megmutatásának a kényszere. A másik pedig, amit felróhatunk, az a *Fliegauf*-tól korábban megszokott formai kísérletezéssel való felhagyás, a konvencionális filmmel nyelv használata. Mondhatnánk persze, hogy egy ilyen témát nem lehetett a kísérleti film vagy éppen a videóművészet (lásd *Tejút*) eszközeivel megközelíteni, azonban egy kis formai önreflexió talán az ilyesmiről való beszéd lehetetlenségére/nehézségére is rávilágíthatott volna.

Berlinben tehát idén a minőség ára a kockázatok kerülése volt – és ez még az Arany Medvét elnyerő *Cesare deve morire* (Cézárnak halnia kell) című olasz filmre is igaz, amely a kísérletezésnek a hamis látszatát kínálja csupán. A fentebb felsoroltakon kívül nagyon sokan maradtak a biztonságos keretek, a jól bevált történetek kliséi és a kiszámíthatóan működő formanyelv mellett. Viszont ennek köszönhetően sok kifejezetten jó, erős filmet láthattunk, de a világot egyik se váltja, a filmet pedig egyik sem újítja meg. Most akkor sírunk vagy ne vessünk?

Christian Petzold: Barbara

alistákhoz. Annyi azonban kiderül, hogy a filmet néző Pia asszony szomszédasszonya halála előtt egy cédulán meghagyta ifjúkori szerelme címét, ahol felkeresve az őreget megismerhetővé válik az ő régi történetük.

Vagy annak egy verziója. Ugyanis az ezután következő harmadik, leghosszabb részben az ő afrikai szerelmük sztoriját látjuk, ám oly módon, hogy bár zörejek és zenék vannak a filmben, a dialógusok eredeti hangját soha nem halljuk, hanem mindig a narrátor – az idős férfi – mondja el, miről volt szó. Ezáltal a film – immár egy dramaturgiai csavar révén – nem csak a megkapó, fordulatokkal teli kapcsolatról beszél, hanem fikció és valóság viszonyáról, a szerzőség működésmódjairól. A *Tabu* egy rendkívül komplex, finom filmnyelvi eszközökkel összerakott, elsősorban intellektuális, önreflexív mozi, amit nézve azonban többször elragad

MAJOROS CSILLA

Művészi szabadság vagy politikai elnyomás?

Theodor Cristian Popescu ültette színpadra a Nagyvárad Szigligeti Színházban Howard Barker *Jelenetek egy kivégzésből* című drámáját. Az előadás és a színház jelenlegi helyzete közötti átfedés egyértelmű. Hogyan befolyásolja a politika a művészetet? Milyen módszerekkel avatkozik bele? Hogyan próbálja a maga hasznára fordítani? E kérdések köré szerveződik az előadás.

A Nagyvárad Szigligeti Színház a 2011-es évtől, mint önálló intézmény működik. Nem sikerült volna az önállósulás a városi illetve megyei tanács segítségével, de hogy ez miként fogja befolyásolni a színház életét, az még mindenki számára kérdéses. Theodor Cristian Popescu rendező Howard Barker szövegén keresztül mond véleményt az alkotó ember helyzetéről és hatalommal való viszonyáról. Galactia (Ráckevei Anna m.v.), velencei festőnő megrendelést kap a Dózsetől (Kardos M. Róbert), hogy megfesse a lepantói csatát, ama dicsőséges győzelmet, amelyet az egész nép ünnepelt. Ám a művész lázad, számára a háború nem a dicsőségről szól, hanem a halálról, tömeggyilkolásról, a pusztító mészárlásról.

Rivera (Tóth Tünde), kritikusnő operarészletet énekelve vezet be az előadás hangulatába. Mereven, megfeszítetten, tiszta hangon énekel, a hangszeres részeknél azonban álvigyorral az arcán nézi a gyülekező közönséget. A színpad hátsó részét fal választja el a proszcéniumtól, amelyen képkeret formájú ablakokon keresztül kémlelhetjük mi történik a háttérben. Carpeta (Pál Hunor) modellt áll a híres festőnőnek, szinte teljesen meztelen, csupán egy derekán áttekert sál takarja nemi szervét, Galactia vázlatokat készít a kiszolgáltatott férfi fenekéről. Ahogy a fal felemelkedik, kiderül: nem csupán egy modell, a nő szeretője is. Kapcsolatuk játékos, de kegyetlen, hiszen Carpeta családias ember. Folyamatosan sértegetik egymást, csókjaik erőszakos erotikától túlfűtöttek. Carpeta az az ember, akihez Galactia a leginkább kötődik az előadás során érzelmileg és testileg egyaránt. A következő kijelentése alátámasztja ezt: „Nem tudtam semmit, amíg Carpetával nem találkoztam.” Ő az a férfi, aki legjobban ismeri a nőt, szavai jellemzik a legjobban Galactiát: kíméletlen, érzései rabja, nagyravágyó, megvető. A Dózse egy pillanatban rátápnak a köztük lévő mély kapcsolatra, szerelemre, ebben találja az okát annak, hogy Galactia nem képes megfesteni a megrendelésre készülő festményt, amely már nem csupán festmény, hanem közügy. Hajlandó megfesteni, csak nem az ő elvárásai szerint, nem hódol be a hatalomnak, a művészi szabadságnak nem szab korlátokat, nem válik bábuvá, saját igazságát, elképzelését viszi vászonra. A festmény a festőnő véleménye a csatáról, nem Velence dicsőítéséről szól, mint, ahogy azt a megrendelő elvárja. Az előadás folyamán a művész inspirációkat keres, hogy művét minél pontosabban ábrázolhassa, így találkozik először Prodoval (ifj. Kovács Levente), aki bár túlélte a lepantói harcot, de testén számos nyomát hordozza a vérengzésnek: koponyá-

jába nyílve sző fűródott, arcát hegek csúfítják, nyílt hasfalán keresztül látszanak bellei, karját elvesztette. Csodaként, kísérleti alanyként tekint rá mindenki, tanulmányozzák, vizsgálják, amiért pénzt fizetnek neki. Galactia nem a sérülésekre kíváncsi, hanem arra a nyomorra, arra a létre, amelybe a győzelem kényszerítette a férfit, nem vizsgálni szeretné, hanem beszélgetni akar vele. Prodo kegyetlennek nevezi a nőt, elmenekül tőle. A Dózse megrendelése alapján Suffici (Dimény Levente) tengernagy kiemelt szerepet kell betöltsön a képen, hiszen ő az ütközet vezetője. Galactia elképzelése szerint a kapitány egy kegyetlen gyilkos, ám azzal szembesül, hogy ez nem így van: Suffici arca könyörület. Ez az arc nem illik bele a készülő festménybe, a művészi elképzelésbe nem illeszkedik. A koncepcióhoz makacsul ragaszkodó nő, ezért saját elképzelése szerint festi meg a férfit. Az eredményt látva a tengernagy, karakterének megfelelően (homoszexuális férfi) hisztizni kezd, arca morgorva marad az előadás végéig.

Amikor Galactia a festményről beszél, el-

Pál Hunor és Ráckevei Anna

kapja a hév, kezeivel gesztikulál, arcizmai megfeszülnek, magával ragadja valami, dühösség látszik szemeiben, kíméletlen, hiszen ő a „vér sikolyát”, az eleven húst kívánja lefesteni. Olyan erőteljesek ezek a jelenetek, hogy szinte meglevenedik a szemeink előtt a készülő festmény, de akár maga a harc is. Az egyes jelenetek között, a főhős elméjének szüleményeként, víziójaként a színpadon csatajelenetek zajlanak, a tér elsötétedik a háttérben késekkel hadonászó katonák jelennek meg, a csatakiáltások, fémes hanghatások, a füst és puskaporszag leképezi a nyomasztó harci hangulatot, félelemérzetet kelt. A színpadot víz borítja, a lepantói tengeri csatára és Velencére is utalva. A vizes tér kínálta lehetőségeket csak módjával használják ki a színészek: Carpeta lemosa magáról a festéket, a katonák belevetődnek, a veszekedést követően a sértődött fél lespicceli a másikat, a Dózse haragjában leülve két kezével csapkod, lecsapva maga körül mindenkit.

Galactia beköltözik egy kaszárnnyába, hogy alkotasson, együtt él a katonákkal. Lányai (egyben inasai) segítik. Supporta (Ababi Csilla) nehezebben kezeli anyjával va-

THEÁTRUM

ló hideg kapcsolatát, sosem kerültek elég közel egymáshoz, a színpadon mindig jelentős távolság van a két nő között. Fáj neki, hogy Galactia nem ismeri el, mint festőt és még az sem okoz neki fájdalmat, hogy anyja nem szeretne többé együtt dolgozni vele. A főszereplő közömbösen viselkedik gyermekeivel, Dementia (Gajai Ágnes) mintha nem is létezne a számára. Főöslegesnek érzem mindkét lány megjelenítését, mert míg Supporta és Galactia viszonyában megcsillan az anyalánya kapcsolat, addig Dementia jelenléte indokolatlan.

Az elkészült festménnyel a megrendelők egyáltalán nincsenek megelégedve. Ostensibile püspök és a Dózse kérdőre vonják Galactiát, megmagyarázzák az alkotást, rendszerellenesnek, lázadónak titulálják a nőt. Az úgynevezett kihallgatáson a festőnő nem védekezik, csupán annyit mond, a festmény az övé a magyarázat pedig azé, aki mondja. Börtönbe vetik. Az író és rendező szavai a kritikusokról keményen érintik a fülem, már-már kényelmetlen helyzetbe hoznak: „Hány kritikus részese a keletkező műnek?” „Csak halandzsáznak az eredményről!”

Mert nincsenek megelégedve a festménnyel, úgy döntenek: Carpetát kéri fel, hogy újrafesse a képet. Hogy miként avatkozik bele a hatalom a művészetbe az a Dózse és Carpeta közös jelenetében mutatkozik meg a legjobban: eleinte csak szavakkal instruálja a festőfiút a megrendelő, majd tettekkel, belefest az alkotásba.

Galactia egyedül marad a börtön sötétjében, Signora Rivera szabadítja ki, ír róla egy mentő kritikát. Ez a kegyelmes cselekedet a művész elvei ellen való, ellenségesen fordul a nő felé, kerítőnek nevezi. A festményt végül kiállítják, a hatalom megbékél vele, megpróbálja a maga hasznára fordítani. A Dózse ünnepi beszédet mond, amely egyértelműen egy politikai beszéd ironizálása, integet a közönségnek, majdnem kimondja: „Szavazzanak rám!” A festmény hatásos, egy férfi letérdelve sír előtte. Galactia erre a jelenetre érkezik a színre. Az előadás végén a színészek kórust formálva éneklnek a dicsőítő éneket: „Gloria!”

A rendező merészsége, az előadás erejét is meghatározza. Nem rejti véka alá véleményét, nyíltan beszél művészetéről, politikáról, hatalomról, befolyásról és ezek kölcsönhatásáról.

Nagyvárad Szigligeti Színház. Howard Barker: *Jelenetek egy kivégzésből*. **Szereplők:** Ráckevei Anna m.v., Pál Hunor, Kardos M. Róbert, Dimény Levente, Dobos Imre, ifj. Kovács Levente, Tóth Tünde, Ababi Csilla, Gajai Ágnes, Csepei Róbert, Szotyori József, Hunyadi István, Csatlós Lóránt, Kiss Csaba, Varga Balázs. **Rendező:** Theodor Cristian Popescu m. v.; **színpadi mozgás:** Florin Fieroiu; **zene:** Vlaicu Golcea; **díszlet, jelmez:** Kiss Borbála; **ügyelő:** Joó Emilia; **súgó:** Körner Anna.

KÓDEX –

Február elején a médiából a nagyközönség arról értesülhetett, hogy a Szerencsejáték Zrt. jóvoltából a Petőfi Irodalmi Múzeumba került Petőfi Sándor pénztárcája. Az eseményről született beszámolókhöz kapcsolódóan az értékes tárgy fotóját is közölték, s így sokan elcsodálkozhattak: ilyen, kezében virágcsokrot tartó rózsaszín kövérkés puttóval díszített tárcát hordott magánál a nagy forradalmár? Felmerült a kérdés: mi tulajdonképpen a relikviák relikviája egy költő esetében? Mi emel ki egy hétköznapi használati tárgyat az eredetinek vélt, tudott, valós hagyatéki tárgyak együtteséből? Valójában, ha a relikvia szó sokszor negatív, vagy csak a szakrális léthez tartozó, túlelmelkedett konnotációját feledjük, olyan tárgyra kell gondolkunk, amely szorosan kötődik az íráshoz, a hivatáshoz, az élet és a mű egységéhez, az életrajz fordulópontjaihoz. [...]

A kecskebőről készült háromrészes tárcsa – mint pl. a házisapka is – a polgári lét egyik szimbólumának tekinthető, amely egyszerre mutatja Petőfi életmódjának, illetve szokásainak változásait (a vándorélet után családi otthon tervezését) és a tehetséges feleség ajánlkozó kedvét. A polgári értékrendben fontos szerepet betöltő pénztárcsa a „tartalma” miatt féltett tárgynak számított, melyet tulajdonosa többnyire a szíve fölött viselt, s így ez esetben „általa” érintkezett az ajándékozó az ajándékozottal. [...]

[...] Júlia számára önkifejezése, a nő-férfi kapcsolatban betöltött szerepe miatt is fontossággal bírt a díszítőelemek megfelelő megválasztása, a kis helyen takarékosan, de annál határozottabban történő vélemény-érzelemnyilvánítás. A biedermeier érzésvilág és képi kifejezés mód tükröződik a két himzett oldalon. A tárcsa bal felén az érzelmi bensőségesre utaló szerelem-jelkép, a szárnyas Amor (Puttó) a termékenységet, a női princípiumot, de az elmúlást is jelképező virágcsokorral tekint mintegy áldóan a *Pest, 1848. Petőfi Sándornak* felíratra, mondhatnánk Júlia személyes ajánlására. A tárcsa másik oldalán a nemzeti trikolór színeit mutató piros-fehér-zöld zászló leng a halhatatlanságot jelentő babérág körül, mellette piros-fehér-zöld színű betűkkel szerepel a dedikáció tartalma, az ajándékozás okát feltáró három szó: *a Talpra Magyar versért*. A himzett bőrpénztárcsa szimbolikája ugyanazt a biedermeier, néha idillikus élményvilágot jelenítette meg, amely ez időben Petőfi Júlia-verseiből is kiérződött. Az *Elértem, amit ember érhet el, az Egykor és most*, valamint az *Amióta én megházasodtam* című költeményekben pl. a rózsaszín ruhás Örömet szimbolizáló tündér virágok között tűnik fel, miközben az érzelmi túlsordulást a Gond, a Fájdalom, az elmúlás, a nemzet sorsáért való aggodás ellenpontozza.

Lehet-e szebben, érthetőbben kifejezni egy személyre szabott ajándékban az ajándékozó lelki világát, férje iránti megbecsülését, szerelmét? Júlia a márciusi napokban már ezek által szavalt vers. a *Nemzeti dal* jelentőségét méltatta, örököltette meg úgy, hogy a férje által nap mint nap kézbe vett emléktárggyal a mű születésének búvkörébe saját múzsa-szerépét is bevonta.

E szerelem-ajándékkal Szendrey Júlia nemcsak intellektuálisan emelkedett férje közelébe, de kreatív alkotóemberként azt az életpályát is megelőzte, amelynek a tragikus történelmi események következtében csupán visszfénye jöhetett létre az 1950–60-as években: versei, fordításának kiadása révén íróként szerepelhetett. [...]

E. Csorba Csilla: Szerelmi ajándék a márciusi napok emlékére. Magyar Napló, XXIV. évfolyam, 2012. március.

— INDEX

EMBER A ZENE MÖGÖTT

A személyes hang

Minden leírt és megszólaltatott hang magán viseli szerzője személyes hangját, ha a mű őszinte ihletből fakadt. Valljuk be: a mesterműveket kivéve elég rosszul állunk a művek őszinteségével, a személyes hangvétel közvetlen megjelentetésével. De a nagyszerű alkotások mögött meghúzódó ÉN felismerése is csak kevés embernek adatik meg a hallgatóság, sőt a valódi zeneismerők, rajongók körében is. Ezért szeretünk szavakat olvasni arról, hogy mit is akart kifejezni a szerző. Muzikológusok magyarázzák a műveket, zeneszerzőket interjúvolnak meg és még a közönségtől eredő élménybeszámolókat is beveszik abba a hatalmas eszköztárba, amivel a zenék mélyébe akarnak behatolni. Ez az óriási, sok könyvtárt megtöltő anyag jelentős ugyan, de valahogyan mindig érezzük benne a zenén kívül állók bizonytalanságát arról, hogy vajon mit is mond a zene. A végső segítséget azok a levelek jelentik, amelyeket a zeneszerzők családtagjaiknak, barátainak írtak, és amelyekben tartózkodás nélkül személyes hangjukon szóltak meg bizalmas közlendőjükben életről, természetéről, saját vagy mások műveiről. Ez a szavakba foglalt személyes megnyilatkozás rendkívül érdekes, élvezetes és lényegre világító közlés, amely csak ritkán, szinte titokban nyilvánul meg még a legszemélyesebb hangvételű írásokban is. Ide sorolhatók Stravinsky, Csajkovszkijt rajongással említő szavai, vagy Bartók Liszt zenéjét méltató megnyilatkozásai.

Bartók 1911-ben rövid írást jelentetett meg *Liszt zenéje és a mai közönség*, majd 1936-ban akadémiai székfoglalójában vizsgatért témájához *Liszt problémák* címmel. Ez a második írás, bár minden korábban megfogalmazott gondolatát Liszttel kapcsolatban magában foglalja, de már magán viseli az érett mester tudományos pedánságát, mértéktartását. A korábbi írása viszont a harmincesztendő fiatalember majdhogynem heves kirohanása az akkori Liszt-értelmezés fonákosságai, félreértései ellen.

Már a rövid (négy oldalas!) írás elején is megnyilvánul a közvetlen, személyes bar-

tóki hang: „Érthetetlen, hogy míg például nálunk Wagner ellen, Brahms ellen mukkanni sem igen mernek, pedig volna ott egy is, más is, ami kifogásolható, addig a Liszt-muzsika szabad tere a gáncsnak. A zene-referenstől kezdve a zeneakadémiai növendékig, mindenki talál ott sok minden kifogásolni valót.” Be kár, hogy egy-két ilyen kifogásolnivalót nem említ meg Bartók. Érdekes lenne és tanulságos is az utókor számára. Írása vége felé említi: „Brahms például Liszt *Dantejét* (a *Dante-sonátáról* van szó, T. E.) valóságos őrjöngő dühvel szemétdombra való »Unmusik«-nak nevezi (Brahms és Joachim levelezése)”. Ezt követően említi meg Bartók egyik személyes megfigyelését: „Még tanuló koromban először került kezembe a *Liszt-sonáta* (ezúttal a *h-moll sonátára* utal Bartók, T. E.). Megpróbálkoztam vele, de megbarátkozásra akkor nem került sor. Az expozíció első felét ridegnek találtam, üresnek éreztem, a fugato ironiáját észre sem vettem. Persze az akkor volt, amikor Beethoven utolsó sonátáit sem értettem meg. Nemsokára azután hallottam a sonátát Dohnányitól, befejezett tökéletességű előadásban. Dacára ennek, a megértéstől távol maradtam. Néhány év múlva újból elővettem a művet – zongoratechnikája és nehézségeinek legyőzése érdekelt. És tanulás közben lassan-lassan megszerettem, ha nem is föltétlenül. Később beszélgettem egyszer Dohnányival erről a sonátáról, és akkor legnagyobb csodálkozásomra kiderült, hogy ő is ugyanúgy járt vele.” Ez a bartóki beszámoló is újabb bizonyítéka annak, hogy a nagy művek előbb-utóbb eljönnek értünk, az csak látszat, hogy mi megünk elébük. Ez a nagyszabású életművekre is ugyanúgy vonatkozik. A LISZT-ÉLETMŰ most jött el értünk, 21. századi emberekért. Most érthetjük meg azt a Liszt-i zseniálist, gesztust, amivel mindent felkarolt, amit csak hallott – Bartók szavaival – „a legközönségesebbtől a legritkábbig menő szenzáció”-ig. Liszt tipikusan 20., sőt 21. századi ember. 200-dik születésnapján kortásunkként ünnepelhetjük.

TERÉNYI EDE

Áprilisi évfordulók

- 1 – 120 éve született Iván Hadzsikrisztov bolgár költő
 2 – 60 éve halt meg Molnár Ferenc drámaíró
 3 – 90 éve halt meg Augusts Deglevs lett író
 4 – 180 éve született Deák Farkas történész
 5 – 80 éve született Fănuș Neagu román író
 110 éve született Örkény István író
 6 – 2660 éve született Arkhilokhosz görög költő
 200 éve született Alekszandr Ivanovics Herzen orosz író
 100 éve halt meg Giovanni Pascoli olasz költő
 50 éve halt meg Túróczi-Trostler József irodalomtörténész
 7 – 240 éve született Charles Fourier francia közgazdász
 8 – 520 éve halt meg Lorenzo Medici olasz költő
 60 éve született Mózes Attila
 60 éve halt meg Jean Tharaud francia író
 9 – 210 éve született Elias Lönnrot finn költő
 130 éve született Dante Gabriel Rossetti angol költő
 10 – 140 éve született Anton Breitenhofer erdélyi német író
 11 – 140 éve született Asdreni albán költő
 170 éve halt meg Kőrösi Csoma Sándor
 520 éve született Navarrai Margit francia író
 12 – 230 éve halt meg Pietro Metastasio olasz költő
 300 éve halt meg Nabi török költő
 135 éve született Pásztor Árpád író
 13 – 140 éve született Alexander Roda Roda osztrák író
 14 – 330 éve halt meg Petrovics Avvakum orosz író
 80 éve halt meg Iacob Negruzzi román író
 15 – 120 éve halt meg Budenz József nyelvész
 180 éve született Wilhelm Busch német író
 560 éve született Leonardo da Vinci

- 70 éve halt meg Robert Musil osztrák író
 16 – 40 éve halt meg Kavabata Jaszunari japán író
 17 – 60 éve halt meg Gyalui Farkas erdélyi filológus
 200 éve született Vahtang Orbeliani grúz költő
 390 éve született Henry Vaughan walesi költő
 18 – 90 éve halt meg Beöthy Zsolt irodalomtörténész
 19 – 60 éve halt meg Bodor Aladár költő
 180 éve született José Echegaray spanyol drámaíró
 20 – 520 éve született Pietro Aretino olasz író
 140 éve halt meg Ljudevit Gaj horvát író
 21 – 130 éve halt meg Vasile Conta román filozófus
 22 – 130 éve született Bogáts Dénes erdélyi nyelvész
 260 éve született Georg Joachim Göschel német kiadó
 390 éve halt meg Kaspar Miaskowski lengyel költő
 340 éve halt meg Georg Stiernhelm svéd költő
 23 – 110 éve született Halldór Laxness izlandi író
 24 – 190 éve született Jankó Král szlovák költő
 35 éve halt meg Nagy István erdélyi író
 25 – 190 éve született Edward Dembowski lengyel filozófus
 90 éve halt meg Király György irodalomtörténész
 26 – 130 éve született Kiss Géza jogász, műfordító
 35 éve halt meg Olosz Lajos erdélyi költő
 27 – 35 éve halt meg Camil Baltazar román költő
 130 éve halt meg Ralph Waldo Emerson amerikai költő
 140 éve halt meg Ion Heliade-Rădulescu román költő
 28 – 70 éve született Gálfalvi György erdélyi kritikus
 180 éve született Vadnai Károly író
 29 – 370 éve született Christian Weise német író
 30 – 130 éve halt meg Giulio Carcano olasz költő
 ? – 540 éve halt meg Leon Battista Alberi olasz humanista
 470 éve halt meg Juan Boscán y Almogáver spanyol költő

Szenvedés

Senkit nem érdekel igazán, hogy szenvedsz-e,...
 Cynthia Nelms fenti gondolatának folytatását rejtik a fősorok.

VÍZSZINTES

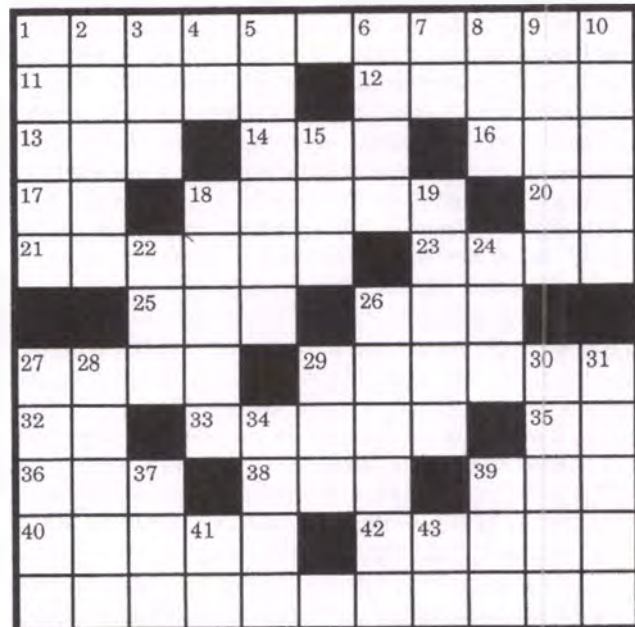
1. A gondolat folytatásának első része. 11. Írást radiroz. 12. Ércásvány. 13. Az Árva szakasza! 14. Skandináv férfinév. 16. Őszi hónap rövidítése. 17. Középen rád! 18. Mindig kéznél levő mérték. 20. Téli sport. 21. ... mater; katolikus himnusz kezdő szavai. 23. Ritka női név. 25. ... et moi (Géraldy). 26. A foszfor és a neon vegyjele. 27. Kövér (betűtípus). 29. Középkori büntetést alkalmazó. 32. Ady egyik álneve. 33. Sziget, olaszul. 35. Területmérték. 36. Patet ... (Laosz). 38. Orosz hármas. 39. Román terepjáró. 40. Hunyadi városból való. 42. Latyakos.

FÜGGŐLEGES

1. Szökkenés. 2. Vízpartokon élő madár. 3. ... Sumac; „A perui csalogány”. 4. Népiesen szólít. 5. Tolna megyei községben lakik. 6. ... Montand; egykori francia színész, énekes. 7. Azonosak! 8. A kálium és az ón vegyjele. 9. Szatmár megyei településről való. 10. Kurta. 15. Egykori tömegmérték. 18. Borsodi községből való. 19. Vajdasági város. 22. Atlétika(i), röviden. 24. Idegen előtag: új-. 26. Fény, ragyogás (angol). 27. A gondolat folytatásának második, befejező része. 28. Lekozmál az étel. 29. A hegy leve. 30. Kapcsos. 31. Moszkva lakója. 34. Bútorfajta. 37. Dedó. 39. Idegen művészet! 41. Antik római aprópénz. 43. Ráeső rész!

BOTH LÁSZLÓ

A Helikon 5. számában közölt *Semmittevés* című rejtveny megfejtése: ... *hogyan tudod, mikor végeztél.*

Az oldalt gondozta **NAGY MÁRIA**

TÁMOGATÓINK:

Romániai Írók Szövetsége
 Nemzeti Kulturális Alap

Kolozsvár Város Tanácsa
 Bethlen Gábor Alap
 Communitas Alapítvány

Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN

Főszerkesztő-helyettes: KARÁCSONYI ZSOLT

Felelős titkár: SIGMOND ISTVÁN

Főmunkatárs:

KIRÁLY LÁSZLÓ

SZÓCS ISTVÁN

Szerkesztőnők:

DEMETER ZSUZSA: kritika

MÓZES ATTILA: próza

PAPP ATTILA ZSOLT: társadalmi és közéleti

RÁKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő

Számlőgépes fordítás: NAGY MÁRIA, nyomtatja a Miskolczi Református Sajtókiadó

A szerkesztőség címe: 400217 Cluj-Napoca, str. Câmpeni 13. Postafiók 245. telefon: (004) 0264 431690, telefonfax: (004) 0264 431 577, e-mail: kvart.helikon@gmail.com
 A HELIKON alapítványi támogatással jelenik meg — Igazja a ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE ISSN 1220-6288 Honlap: www.helikon.ro